

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему:

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Виконала:

студентка II курсу магістратури, 22 М групи
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Калімбет Олександра Олександрівна

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Богдан Тетяна Миколаївна

Чернігів - 2023

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2023 року.

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*
протокол № _____ від «___» _____ 2023 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	6
1.1. Становлення ціннісних орієнтацій особистості як педагогічна проблема.....	6
1.2. Зовнішні та внутрішні чинники привласнення дитиною старшого дошкільного віку соціально значущих цінностей.....	10
1.3. Сутність і характеристика родинного виховання.....	17
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО ТА РОДИНИ	23
2.1. Аналіз нормативних документів дошкільної освіти з проблем формування ціннісних орієнтацій дітей.....	23
2.2. Результати експериментального дослідження	28
2.3. Методичні рекомендації по формуванню у старших дошкільників ціннісних орієнтацій засобами родинного виховання	33
Висновки до розділу 2.....	42
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ.....	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. Образ досконалої особистості спочатку передбачає міцне органічне засвоєння національних і загальнолюдських систем цінностей. Основою ціннісних орієнтацій людини є її увага до моральних, духовних, матеріальних, соціальних та сімейних цінностей. Це виражається у ставленні людини до фактів і явищ навколишньої дійсності, їх значення і значущості, а також матеріальної і духовної цінності, які утворюють мету її життєдіяльності і тому використовуються за призначенням.

Ціннісна орієнтація людини відображається в її здатності контролювати свою діяльність, дії та емоції, визначати напрям особистісного зростання та вдосконалення, налагоджувати стосунки з суспільством.

У процесі соціалізації людина активно вбирає соціальний досвід і трансформує його у власні цінності, установки і рішення [16]. Вивченням ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку займаються такі вчені, як Т. Пироженко, Г. Беленька, С. Ладивір, А. Токарева, К. Карасьова та інші.

Ціннісні орієнтації дітей формуються по-різному, в тому числі і в контексті сімейного виховання. Найдавнішим інститутом виховання і розвитку дітей є сім'я. Те, що діти отримують у сім'ї, вони проносять через усе своє життя. Сім'я є колискою духовного розвитку дитини та колективом, який відіграє фундаментальну, довготривалу і вирішальну роль у вихованні. Це один із традиційних інститутів, де відбувається реалізація самосприйняття дитини та її прагнення до любові, турботи, опіки, поваги та спілкування [7].

Слід зазначити, що сім'я є основним осередком суспільства, центром усіх суспільних відносин, важливим засобом виховання та місцем, де формуються ціннісні орієнтації підростаючого покоління.

Проблему формування ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сімейному середовищі досліджували такі вчені, як Т. Алексенко, І. Бабій, Г. Берендей, Е. Фромм, В. Кравець, М. Коток В.

Однак питання формування ціннісних орієнтацій в умовах сімейного виховання дітей потребує подальших наукових пошуків та додаткових досліджень.

Актуальність вивчення питання формування ціннісних орієнтацій пов'язана із соціальним запитом на об'єктивний аналіз і теоретичне обґрунтування впливу духовних орієнтирів у житті дитини як чинника її повноцінного розвитку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити форми і методи формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного.

Об'єкт дослідження – освітній процес у закладі дошкільної освіти.

Предмет дослідження – форми і методи формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичну та психолого-педагогічну літературу з проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку.
2. розробити діагностичні інструменти для виявлення рівня ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку.
3. Здійснити експериментальну перевірку рівня сформованості ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробити методичні рекомендації для вихователів ЗДО та батьків дітей дошкільного віку по формуванню ціннісних орієнтацій у дітей.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених завдань дослідження були використані наступні методи: теоретичні – аналіз науково-методичної літератури з проблеми формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку в умовах ЗДО та домашнього виховання; емпіричні – методи діагностики для визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку; педагогічне спостереження за навчально-виховним

процесом, узагальнення виховного досвіду через вивчення педагогічних документів.

Наукова новизна дослідження: розроблено і обґрунтовано критерії, показники та рівні для діагностики рівня сформованості ціннісних орієнтацій у дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що за його результатами розроблено та впроваджено у роботу групи дітей старшої дошкільного віку центру розвитку «Лідер» м. Чернігова методичні рекомендації щодо формування у них ціннісних орієнтацій.

База експерименту: Експеримент проводився на базі групи дітей старшої дошкільного віку в центрі розвитку «Лідер» м. Чернігова.

Апробація результатів дослідження:

1. Калімбет О. Формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку в умовах родинного виховання. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан та тенденції розвитку науки і освіти. Дніпро, 2023.
2. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та тенденції розвитку науки і освіти» (30 грудня 2023 р., м. Дніпро)
3. Всеукраїнська конференція з міжнародною участю «Стратегії та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації» (30 травня 2023 р., м. Чернігів).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (45 найменувань) та 6 додатків. Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок, основний текст викладено на 48 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Становлення ціннісних орієнтацій особистості як педагогічна проблема

Цінності є невід'ємною частиною потреб дитини дошкільного віку та внутрішніми регуляторами поведінки дитини. Важливою передумовою нормального і повноцінного розвитку особистісних здібностей дітей дошкільного віку є задоволення базових потреб і формування цінностей [25].

Дошкільний вік - це час формування найважливіших функцій організму. Завдяки цьому процесу засвоєння моральних норм, цінностей і знань, діти зможуть у майбутньому почуватися повноправними членами суспільства [31].

З першого етапу онтогенезу людини, тобто з раннього дитинства, відбувається процес фундаментального формування цінностей, очікувань, смислів і значень. Ціннісна структура людини — це, з одного боку, результат процесу засвоєння соціальних цінностей, моральних норм, ролей, а з іншого - формування особистісного «Я», розвиток впевненості в собі.

Відсутність феномену ціннісних орієнтацій ставить дитину в ситуацію постійного ситуативного пояснення та інтерпретації вже здійсненої дорослими поведінки, тим самим втрачаючи саму можливість цілепокладання та можливість дивитися в майбутнє. У зв'язку з цим головним завданням у вихованні та розвитку особистості дитини дошкільного віку є формування ціннісної орієнтації як центрального регулятора зовнішньої поведінки та внутрішнього психічного життя і здоров'я, узгодження вже визнаних індивідом цінностей із суспільно необхідним в контексті практичної діяльності [34].

Цінності служать ідеалами, якими керується соціальне життя дитини. Хоча вони не можуть бути повністю реалізовані, цінності безпосередньо визначають цілі та наміри індивіда і можуть бути частково реалізовані шляхом участі в певній діяльності. Таким чином, цінності функціонують як механізм вираження життєдіяльності людей. Важлива роль психологічного феномену цінностей у формуванні особистості дитини впливає з їх важливої ролі в житті людини. Ціннісні функції різноманітні. Цінності керують діяльністю людини, необхідні для підтримки соціальних взаємодій між людьми та їх середовищем, служать механізмами соціального контролю, відповідають за формування норм, втілених у поведінці. Беруть участь у творенні життя. [33].

Ціннісні орієнтації – це відносно стійка ціннісна система, яка виражається в здатності суб'єкта цілісно переживати, сприймати явища та предмети, здійснювати вибірково оцінну діяльність [22].

Ціннісні орієнтації є найважливішими структурними елементами особистості, що характеризують не тільки засоби досягнення мети, а й реальну мету вчинків людини, життєву позицію та її основний зміст. Ціннісні орієнтації - це елементи внутрішньої структури особистості дитини. Вони формуються та інтерпретуються під впливом життєвого досвіду дитини в процесі соціалізації [41].

Т. Пироженко поділяє цінності на два класи:

1) Цінність блага, яке задовольняє потреби дитини та охоплює різноманітні ідеали (уявлення, ідеї, установки), включаючи матеріальні та духовні ресурси. Сфера реальності, та штучна сфера «споживання» продуктів, послуг, творів мистецтва тощо.

2) Цінності - положення, що відповідають нормативним орієнтирам у діяльності суб'єктів щодо задоволення своїх потреб, включаючи моральні, правові та естетичні норми та ідеали, звичаї та традиції. Детальну оцінку ціннісної корисності та ціннісної регуляції проводили за допомогою діагностичного інструментарію «Швидка діагностика діапазону цінностей у дітей дошкільного віку». Цей набір інструментів надає різний вибір

«важливих» і «відомих» цінностей, які представляють дітей, які виконують дії в реальному житті. В якості областей вираження ціннісного відбору були обрані такі ситуації: («Людина-Людина», «Людина-Природа», «Людина-Техніка», «Людина-Мистецтво»). У кожній із цих сфер діяльності дитини важливе значення має оцінка та присвоєння цінностей, які є регулятивними орієнтирами власної діяльності дитини в різних видах діяльності (морально-етичні, естетичні норми та ідеали, особистісні якості тощо).

Узагальнення результатів вибору дитиною ціннісних орієнтирів важливе для неї і для того, що представлено вченими в моделі, що відображає зміст найближчих, далеких і віддалених ціннісних полів дітей старшого дошкільного віку.

1. Найближче поле цінностей: до них входять такі поняття, як сім'я, дружба, гроші, здоров'я та щастя;

2. Сфери далеких цінностей: незалежність, природна краса, зовнішня краса, мужність, креативність, творчість, технічна краса;

3. Поле віддалених цінностей, що включає такі поняття, як впевненість у собі, допитливість, краса в мистецтві, емпатія та наполегливість.

Таким чином, у сфері цінностей є інструментальні цінності, які є інструментами інтелектуального розвитку дітей.

Приклади цінностей, які важливіші для дітей: дружба – коли діти стають друзями, коли вони молоді, і одружуються, коли дорослі. У цьому випадку діти розуміють силу справжніх сімейних стосунків, заснованих на довірі та дружбі. Сучасні сім'ї повинні засвоїти нові принципи у спілкуванні з вільними людьми. У дружбі немає ні начальників, ні підлеглих. У добрій родині любов і свобода. У дружній родині всім тепло і затишно. До речі, чоловіки цінують дружбу більше, ніж любов, рідко брешуть і ніколи не зраджують своїх друзів. Вивчати принципи нових типів сімейних відносин легко. Пояснюється це тим, що у всіх з дитинства є схожі дружні переживання. Тому ймовірно, що діти, які мають досвід дружби з однолітками, будуть використовувати цей атрибут як цінність у сімейних стосунках. Гроші – аркуш паперу із зеленим чорнилом,

на якому можна купити будь-що, написавши на ньому долари. (Діти розуміють справжню ціну грошей без перебільшення їх вартості). Емпатія – всі тримаються за руки, коли дме сильний вітер. (Почуття захищеності у складних ситуаціях бажане для кожного з нас). Самостійність – коли можна самому йти по дорозі, щось творити, (у цьому трактуванні ми бачимо глибину узагальнення та вираження інтересу особистості до природи, що виражається в цінностях) [34].

У житті дітей дошкільного віку цінності переживання, створення та подолання обмежень тісно взаємопов'язані між собою, а також активно взаємодіють з навколишнім оточенням. Слід зазначити, що вони також проявляються і в ігровій та образотворчій діяльності.

Цінності виконують багато функцій. Вони знайомлять дітей з нормами суспільства, полегшують взаємодію в соціумі, забезпечують гармонію та творчість внутрішнього світу дитини, реалізацію здібностей [13].

Класифікація цінностей:

- Термінальні цінності (цільові цінності) — це переконання в тому, що варто прагнути до певної кінцевої мети індивідуального існування. Приклади включають у себе красу природи та мистецтва, здоров'я, сім'ю, розвиток особистості, впевненість у собі та дружбу тощо.;

- Інструментальні або цінності-засоби — це віра в те, що конкретна лінія дій або конкретна риса особистості є оптимальними в усіх ситуаціях. Приклади інструментальних цінностей включають в себе - освіту, відповідальність, самоконтроль, порядок, життєрадісність, чесність, незалежність і чуйність та ін [46].

Діти старшого дошкільного віку засвоюють термінальні та інструментальні цінності поступово в єдності прову їх структурних компонентів : когнітивного, діяльнісного та емоційного [42].

Аналізуючи поведінку дітей старшого дошкільного віку в спілкуванні з однолітками і дорослими, і в різних видах практичної діяльності, можна

виділити певні характеристики, в яких ціннісні орієнтації з'являються в певному порядку:

- цінності переживання: втілення в досвіді краси природи та мистецтва;
- цінності спілкування: втілюється в спілкуванні між людьми (дружба, співпереживання, любов).
- цінності творення: втілюються в продуктивному акті творення;
- цінності, втілені в ставленні людини до певної ситуації (наприклад, подолання обмежень) [38].

Можна зробити висновок, що ціннісно-орієнтована система регулює діяльність дітей дошкільного віку, дозволяючи їм проявляти ініціативу в різних видах діяльності і продовжувати самостійно, керуючись засвоєними цінностями, відображати певний рівень цінностей. Також вона дозволяє досягти нових важливих цілей для діяльності суб'єкта. Цінності є системоутворюючими психологічними активами і мають керуючий вплив на системи життєдіяльності дітей.

1.2. Зовнішні та внутрішні чинники привласнення дитиною старшого дошкільного віку соціально значущих цінностей

Важливість раннього дитячого періоду дошкільного віку полягає насамперед у тому, що тут закладаються основи всіх умінь і навичок людини, все багатство умінь і знань для оволодіння бажаними видами діяльності. Сучасне життя вимагає від шестирічних учнів практичної діяльності та самостійності в роботі з розмаїттям навколишнього світу [35].

Діяльність дітей потрібно розглядати не як біологічно обумовлену поведінку, а як специфічно людську діяльність, що відбувається в контакті з дорослими. Це активне привласнення суспільно-історичного досвіду людства, пов'язане з діяльністю інших.

Результати аналізу літератури та наших власних цілеспрямованих спостережень у рамках природних експериментів показують, що цінності «прищеплюються» дітям шляхом прийняття, переживання та розуміння справжніх цінностей у їхній поведінці. Ми орієнтуємося на оточуючих нас дорослих та цінності що вони несуть (віру, надію, любов, добро, красу) і збагачуємо їх власним досвідом реалізації цих цінностей у процесі життєдіяльності через самостійну діяльність.

У дошкільному віці, крім емоційно-ситуативно-ділових форм спілкування, великого значення набуває позаситуативне спілкування дітей з дорослими, в якому обговорюються основні цінності (добро, краса, дружба, чесність). Мисленні потреби дитини оновлюються при роботі з образами пам'яті. Таким чином розвивається здатність до внутрішньої дії. Я-образ і самоствавлення дитини наповнюються новим змістом [33].

Таке нове розуміння важливих цінностей наближає дітей до засвоєння внутрішнім Я-дитини і починає відігравати регулюючу роль у їх поведінці.

Розвиток власних цінностей дитини відбувається на основі засвоєння суспільно значущих цінностей. Це вимагає оцінного ставлення до емоційних стосунків та їх цінностей, розвинених навичок мислення та узгодження цінностей із потребами дитини. Цінності визначають спрямованість свідомості та погляд на життя, є ціннісними векторами розвитку особистості та фактично керують діяльністю особистості у визначенні мети життя. Формування ціннісної орієнтації як якості особистості: внутрішньої потреби діяти, діяти і вибирати відповідно до норм, вимог дорослих, правил спільного життя в колективі однолітків.

Мова не йде про створення особливих умов. У сім'ї, дитячому колективі повинна панувати атмосфера любові, справедливості та відповідальності, що сприяє тому, щоб дитина зробила правильний вибір, а хороші ідеї стали вірою [35].

Діти народжуються по-різному (з різними звичками, характерами, членами сім'ї тощо), і всі вони не можуть бути однаково порядними. Батьки та

вихователі ведуть дитину за руку. Звичайно, перші кроки в родині, перші слова тата і мами, перші думки про світ. І всі ці образи вплинуть на все життя дитини. А. Екзюпері підкреслював, що всі люди були дітьми, але про це рідко згадують. А шкода... Краще б розуміли, що виховують кожним прожитим днем, своїми звичками, вчинками, своїми помилками, любов'ю і ненавистю. Саме словами і вчинками мами і тата вимірюються всі цінності дитини. Допомогти дитині перетворити свої переконання на самостійну духовну силу є чи не найважливішим завданням дорослих. Як пробудити в серцях наших дітей потребу дарувати радість і тепло? («Діти не пробачать мені, якщо я вчиню по-іншому». – Рідко можна почути це від дорослих).

Навчіть дитину приймати рішення на основі справжніх і сумнівних цінностей. Все починається з емоційного виховання. Доброта вимагає душевної сили і мужності. Кохання - це дія, а не просто окрема емоція. У цьому випадку для дорослих і дітей діють однакові моральні норми.

Оцінювальна діяльність дітей старшого дошкільного віку формується і зміцнюється в процесі сприйняття світу, наповнення уявлень і образів змістом, оцінювання їх характеристик з точки зору необхідності, корисності і комфортності. Таким чином дитина усвідомлює цінність предмета чи явища, набуває ставлення до нього та до власної цінності, тобто почуття цінності. Це цінна ідея в розумі дитини. Необхідно підкреслити, що уява відіграє велику роль у формуванні цінностей. Завдяки уяві дитина створює образи предметів, які можуть задовольнити її потреби. Ідеали також створюються у формі ціннісних еталонів.

Одним із головних факторів, який впливає на розуміння дітьми старшого дошкільного віку цінностей і допомагає їм відкривати особистісно значущий для них зміст, є характер мисленнєвої діяльності. Основою для цього має бути цілісне уявлення про мисленнєву діяльність як творчий системний процес. Цілеспрямована підтримка всього процесу та його результатів забезпечує багатогранність і різноманітність зв'язків між окремими частинами (етапами, процесами, моментами) [34].

Цінності формуються в особистому досвіді дитини у взаємодії з навколишнім середовищем і розкривають незмінні сторони соціального та загальнолюдського досвіду, який набуває дитина. Фактично це дозволяє дитині брати активну участь у житті соціального середовища. Основними чинниками, які впливають на процес формування цінностей дітей, є сім'я, навчальні заклади, однолітки.

Соціальний контекст розвитку дітей старшого дошкільного віку перед вступом до школи вимагає від педагогів психологічних знань про закономірності розвитку дітей цього віку. Це ще більше ускладнюється тим, що кожна дитина живе в різному соціально-освітньому середовищі (відвідує дошкільний заклад або росте вдома) [24]. У той же час дорослі по-іншому розуміють соціальний статус і стосунки з дитиною, оскільки не думають, що найближчим часом вона буде виконувати роль першокласника.

Незалежно від того, коли дитина йде в перший клас у шість чи сім років, на цьому етапі розвитку вона переживає кризу. Як і інші кризи, криза семи років не пов'язана тісно з об'єктивними змінами ситуації. Важливо, як дитина сприймає систему відносин, до якої вона належить (стабільні вони чи різко мінливі). Змінюється уявлення дитини про своє місце в міжособистісній системі і відповідно змінюється ситуація її соціального розвитку, так що дитина усвідомлює, що вона вступає в новий вік [36].

Якщо трирічна криза пов'язана з усвідомленням себе активним суб'єктом у світі об'єктів, то семирічна криза є періодом народження соціального «Я» дитини [30].

Зміни в емоційно-мотиваційній сфері не обмежуються появою нових мотивів або перебудовою ієрархічної мотиваційної системи дитини. У кризовий період відбуваються зміни в досвіді, який опрацьовується під час розвитку особистості в дошкільному віці. І наприкінці цього вікового періоду дитина починає усвідомлювати свої переживання, які згодом формують стійкі емоційні комплекси [13]. Прикладом є певні емоції та відчуття у 4-річної дитини які швидко пройшли і не залишили помітного сліду в пам'яті. Це

означає, що сум, який відчувала дитина в конкретній ситуації, не вплинув на розвиток її особистості.

Відомо, що діти, які ростуть у неблагополучному освітньому середовищі, мають низьку самооцінку та високий рівень тривожності. І навпаки, діти які ростуть у середовищі, де вони мають надто високу самооцінку для свого віку та їх надмірно хвалять. Ці випадки не є узагальненням власного досвіду дитини, а є результатом засвоєння часто повторюваних оцінок дитини дорослими [39].

Варто зазначити, що логіка емоцій виникає в результаті узагальнення переживань у дітей семи років. Переживання не тільки набувають нового значення для дитини, але й створюються зв'язки між переживаннями, де і відбувається боротьба переживань. Це веде до формування внутрішнього життя дитини. Зовнішні події та ситуації формують зміст досвіду, який потім так чи інакше засвоюється у свідомості дитини залежно від логіки емоцій дитини [35].

Слід зазначити, що розрізнення зовнішнього та внутрішнього життя дитини насправді пов'язане зі змінами в структурі її поведінки. З'являється керівна основа дії, тобто зв'язок між бажанням щось зробити і виконуваною дією. Це дозволяє дитині правильно оцінювати майбутні дії та їх наслідки. Важливим аспектом внутрішнього життя людини стає орієнтація у власній поведінці [35].

Важливість існуючих ціннісно-орієнтаційних систем у житті семи річних дітей підкреслює важливість дошкільного віку як змістовної сфери особистості та як найважливішого етапу становлення особистості. Внаслідок цього новоутворення з'являються в осіб наприкінці дошкільного віку. Такими новоутвореннями наприклад є: формування основ світогляду дитини; виникнення внутрішніх рівнів свідомості; формування перших етичних концепцій [37].

Надзвичайна важливість вищезазначених надбань у процесі становлення особистості тягне за собою свої особливості у зв'язку з виділенням соціально значущих цінностей дитини.

Відомо, що особистість розвивається у відповідь на внутрішні суперечності, які виникають у житті. Однак, зовнішні протиріччя іноді можуть набувати конфронтаційного характеру і не є рушійною силою розвитку. Лише завдяки інтеріоризації, яка породжує в особистості конфліктні тенденції, що суперечать одна одній, вони стають джерелом її активності, спрямованої на розв'язання внутрішніх суперечностей шляхом вироблення нових форм поведінки [40].

Розглянемо деякі аспекти впливу особистісних новоутворень на реалізацію цінностей у дітей дошкільного віку, що виникають під час вікової кризи. Поведінка дітей дошкільного віку в різних ситуаціях виховного впливу (дитячий садок або ситуація домашнього догляду) визначається різними мотивами, і між ними існують різні системи відносин [36]. Коли виникає так званий конфлікт між особистими мотивами дитини і раніше засвоєними соціальними мотивами, виникає своєрідна боротьба, в результаті чого один мотив стає домінуючим, а інший підпорядковується йому.

Важливо відзначити, що при повторенні такої ситуації виникне феномен підпорядкування мотивів. Процес підпорядкування мотивів залежить не тільки від виховання дитини, а й від досвіду взаємодії дитини. Міжособистісні стосунки є одним із найважливіших соціальних факторів формування особистісних цінностей і духовного розвитку [36].

Згодом появу таких психологічних феноменів розглядають як випадок внутрішньої етики. Це поняття відноситься до моральних норм і правил, які діти засвоюють і які регулюють їх поведінку в суспільстві.

Внутрішній моральний авторитет виступає як одна з ознак здатності дитини до вибору соціально значущих цінностей [37]. Коли дитина засвоює моральну норму і узгоджує її з власними потребами, забезпечується значний

рівень регуляції поведінки. Водночас у старших дошкільнят розвивається і підвищується сила волі.

Завдяки сформованій внутрішній етичній системі дитина вміє контролювати свої дії, що, у свою чергу, допомагає їй долати труднощі на шляху до досягнення поставлених цілей. Розвиваються такі риси характеру, як рішучість, незалежність, наполегливість.

Дорослим слід враховувати характер кризових періодів у дітей сьомого року життя [33]. Вікова криза регуляції поведінки дала можливість науково обґрунтувати питання розвитку особистості. Нового змісту набули наукові категорії вікових криз розвитку дитини та психолого-педагогічних факторів щодо вибору дитиною соціально значущих цінностей, які регулюють поведінку, спілкування тощо [42].

Слід зазначити, що загальне вирішення проблеми формування культури вибору полягає в засвоєнні дітьми орієнтирів цінностей, якими вони керуються у своїй поведінці. Ми прагнемо створити середовище, наповнене свободою для дорослих. Зробити вибір людям завжди дуже важко, особливо дітям. Тому що це пов'язано з відповідальністю. Проте всі людські дії керуються вибором. При формуванні індивідуальних цінностей і потреб в особистому досвіді дитини вони більше відображають постійні аспекти набутого особистістю соціального і загальнолюдського досвіду, ніж динамічні аспекти цього досвіду [40].

На цій підставі необхідно вказати, що психолого-педагогічні чинники, які забезпечують єдність змісту, методів і організаційних форм освітнього процесу дітей у дошкільному закладі, повинні базуватися на формуванні цілісності особистості дитини. Вона пережила кризу семи років, як відповідну цінність освітнього простору з урахуванням особливостей розвитку дітей цього віку.

1.3. Сутність і характеристика родинного виховання

Основою духовно-морального виховання є духовна культура суспільства, сім'ї, навчальних закладів – того середовища, в якому живе дитина і в якому відбувається її виховання та розвиток. Надзвичайно важливим у формуванні внутрішнього світу дитини виявився менталітет, який панує в сім'ї і яким живуть батьки, люди, які належать до найближчого соціального оточення дитини.

Стереотип про те, що сімейна позиція активізується лише інформуванням батьків про успіхи і проблеми їхніх дітей, у кращому випадку- психолого-педагогічною просвітою батьків з боку освітніх установ, як у сфері духовно-морального виховання, так і в освіті загалом, вже не є актуальним[43].

Для прийняття нової освітньої парадигми (парадигми активного викладання та розвивального навчання, парадигми підвищення професіоналізму вчителів та підвищення виховного потенціалу сімей) необхідний перехід від освітньої моделі як інформаційно-виховного впливу до освітньої моделі розвитку:

- емоційної, моральної свідомості та поведінка дітей і дорослих;
- комунікативної, культурної, моральної та духовної компетентності дітей, педагогів та батьків;
- психолого-педагогічної компетентності педагогів і батьків; соціокультурні навички між особистісної, внутрішньо сімейної та міжродинної взаємодії, які вирішують актуальні проблеми розвитку і виховання, освіти і соціалізації дитини.

Співпраця з батьками необхідна для досягнення освітніх цілей та створення оптимальних умов для виховання дітей дошкільного віку. Без сім'ї, без допомоги батьків вихователі не можуть не тільки працювати з дітьми, а й не можуть обійтися в усіх інших справах.

Термін «співпраця», який ми часто чуємо та використовуємо в нашій щоденній роботі, включає: взаємодію – рух в одному напрямку і дію разом.

Взаємоповага – ми поважаємо думку один одного, дбайливо ставимося один до одного, враховуємо інтереси один одного, помічаємо хороше і правильно говоримо про погане.

Необхідність і важливість взаємодії між дошкільними закладами та сім'єю очевидна. Успіх чи не успіх розвитку дитини залежить від того, хто і як впливає на неї. Оскільки діти проводять більшу частину часу в ЗДО і вдома, тому важливо, щоб взаємодія педагогів і батьків не суперечила одне одному і сприймалася дитиною позитивно. Загальновідомо, що заняття в ЗДО у багато разів інтенсивніші, ніж вдома. Але інакше й бути не може, адже педагоги є експертами в галузі освіти. Тому саме ми ініціюємо взаємодію з батьками і ведемо обидві сторони до співпраці [2].

Унікальність батьківсько-дитячих взаємодій зумовлена особливим значенням сім'ї в житті дитини. Дорослі створюють певну атмосферу взаємодії, в якій відбувається формування особистості дитини з перших днів її життя. Батьківська згода та ласка створюють у дітей відчуття безпеки та сприяють гармонійному розвитку особистості, а явне нехтування може призвести до агресії та емоційного недорозвинення.

Основний зміст духовно-морального розвитку, виховання та соціалізації зберігається в релігійних, культурних і соціально-історичних традиціях сім'ї, що передаються з покоління в покоління, і сприяє ефективності країни в сучасних умовах. Основні національні цінності що забезпечують економічний розвиток. Критеріями кодифікації базових національних цінностей та поділу їх на конкретні групи є джерела моралі та гуманності, суспільні відносини, діяльність, свідомість. Вони дозволяють людині протистояти деструктивним впливам, і є сферою довіри, підтримують свідомість і життя, продуктивно розвиваючи систему суспільних відносин [22].

До традиційних джерел моралі належать:

- патріотизм (любов до Батьківщини, любов до нації, любов до малої батьківщини, служіння Батьківщині);

- громадянськість (правова держава, громадянське суспільство, повага до людей похилого віку та сім'ї, законність і правопорядок, мир між народами, свобода совісті та віросповідання);
- сім'я (любов, вірність, фізичне здоров'я, добробут, повага до батьків, турбота про старших і молодших, продовження роду);
- праця і творчість (творення, рішучість, наполегливість, старанність, ощадливість);
- наука (сприйняття, істина, бачення світу з точки зору науки, екологія);
- мистецтво і література (краса і гармонія, духовний світ, моральний вибір, сенс життя, естетичний гармонійний розвиток);
- природа (життя, рідна земля, заповідна природа, планета Земля);
- людство (мир у всьому світі, культурне та етнічне розмаїття, людський прогрес, міжнародна співпраця).

Дитячо-батьківські відносини мають першорядне значення, а механізми взаємовідносин між членами сім'ї відіграють величезну роль у ціннісних орієнтацій. Норми та правила поведінки, цінності, що є в сім'ї, – це фундамент становлення смислової сфери дитини. Набуття досвіду та формування на його основі ціннісних орієнтацій може відбуватися по-різному, залежно від тих змін, яких зазнає той, хто передає цей досвід – батьки, та той, хто отримує його – дитина. Можна виокремити такі тенденції формування ціннісних орієнтацій протягом життя під впливом значущого дорослого – батьків:

- повна інтеріоризація досвіду з подальшим прийняттям батьківських цінностей;
- набуття досвіду батьків і дітей та формування цінностей протягом усього життя. Це все відбувається через спільну діяльність і з часом.
- заперечення та неприйняття досвіду батьків з відмовою від їхніх ціннісних орієнтацій.

Аналіз наукових матеріалів з духовно-моральної проблематики сімейного виховання дозволив систематизувати низку ціннісних орієнтацій,

які мають бути сформовані у дітей дошкільного віку засобами сімейного виховання [22]:

- духовні цінності - узагальнені смислові утворення, що відображають об'єкти сприйняття, які є провідними або орієнтирами в різних життєвих ситуаціях;

- моральні цінності - смислові утворення, які відображають конкретні аспекти узагальненого смислу і слугують орієнтирами в конкретних життєвих ситуаціях;

- національні духовно-моральні цінності – особливі смислові утворення, що виникають у специфічних умовах певного регіону;

- національно-регіональні духовно-моральні цінності-національні цінності, що набули певної специфіки в певних регіональних умовах; загальнолюдські духовно-моральні цінності-тотожні національним (загальнодержавним) цінностям;

- основні духовні цінності – духовні універсалії, які відіграють роль керівних світоглядних орієнтирів у сім'ї: це ті явища, які об'єктивні даній сім'ї, іманентно їй притаманні (сім'ї, державі, суспільству, нації, природі) і органічно вписані в її структуру;

- базові духовні цінності: духовні універсалії, що зберігаються в часі і визначають зміст морального характеру сімейного виховання (кров, діти, батьки, мати (материнське), батько (батьківське), виховання, батьківський авторитет, батьківське благословення, хресні батьки, дім, сімейний устрій, любов, шлюб, весілля, подружжя, чоловік, дружина, природні багатства, життя, земля, праця, хліб, здоров'я (батьківщина, нація, єдність, освіта, добро, віра, надія, краса, професія тощо);

- домінуючі духовно-моральні цінності – найважливіші смислоутворюючі для сімейного виховання в різні історико-культурні періоди;

- пріоритетні духовно-моральні цінності – основні смислові утворення у впливі різних соціальних інститутів (сім'ї, держави, релігії, педагогіки, громадських інституцій) на сімейне виховання;

- позитивні духовно-моральні цінності, які соціальні інститути визнають позитивними смисловими утвореннями в певний історичний період;

- традиційні духовно-моральні цінності - стійкі смислоутворення, що передаються з покоління в покоління, успадковані від попередніх поколінь і передують досвід сімейного виховання;

- нові духовно-моральні цінності – смислові утворення, які знову виникають під впливом зміни обставин, ціннісно-смислових потреб сім'ї; сучасні духовні та моральні цінності, які проявляються як результат поєднання традиційних і нових цінностей;

Духовно-моральне виховання – процес взаємодії і взаємної трансформації конкретних моральних цінностей і узагальнених духовних цінностей у стійке особистісно-смислове утворення – ціннісну орієнтацію у спеціально створених виховних умовах.

Духовно-моральні цінності виховання – цілісне явище культури, що відбиває мотиваційну сферу її соціального суб'єкта у сфері цінностей виховання як особистісно смислових утворень, упорядкування яких у межах просторово-часової реальності суб'єкта задається принципом: моральна цінність виховання є вираженням духовних цінностей, вона виникає з духовних цінностей і визначає їх;

Духовно-моральні цінності в українському сімейному вихованні є феноменом української культури, що відображає мотиваційну сферу сім'ї як соціального інституту виховання; сутність духовних цінностей визначається моральними цінностями, які проектують мету, зміст і сутність своєї виховної практики в просторово-часову реальність. Моральна цінність виховання є вираженням духовних цінностей, вона виникає з духовних цінностей і визначає їх.

Духовно-моральна ціннісна система українського родинного виховання є цілісною концепцією сімейної виховної практики, яка включає цінності, що характеризують сім'ю як малу групу (родину), соціальний інститут (державу) та культурну підсистему суспільства (природу, державу і соціум).

Висновки до розділу 1

Цінності є невід'ємною частиною потреб дитини дошкільного віку та внутрішніми регуляторами поведінки дитини. Важливою передумовою нормального і повноцінного розвитку особистісних здібностей дітей дошкільного віку є задоволення базових потреб і формування цінностей

Сім'я є головним осередком суспільства і своєрідним центром усіх суспільних відносин, є важливим засобом виховання і сферою формування ціннісних орієнтацій підростаючого покоління. У ній відбуваються складні і важливі процеси, які формують особистість людини в усіх напрямках, зокрема фізичному, трудовому, духовному, моральному, естетичному. У сім'ї не тільки закладаються основні основи, але й відточуються сторони особистості через послідовне приєднання до вічних духовних цінностей, які також пов'язані з моральним вихованням і розвитком людини, тобто розширюють виховні можливості людини багатство її світогляду та внутрішнього світу. Тут дитина вперше бере участь у суспільному житті та засвоює його цінності, норми поведінки, спосіб мислення та мову. Іншими словами, сім'я – це школа виховання, транслятор життєвого досвіду та мудрості.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

2.1. Аналіз нормативних документів дошкільної освіти з проблем формування ціннісних орієнтацій дітей

Слід зазначити, що соціально-економічні процеси, які відбуваються у світі, призводять до втрати старих цінностей і пошуку нових. Зміна цінностей веде до змін у суспільстві. Соціальна нестабільність і непослідовна розстановка пріоритетів життєвих цінностей сильно впливає на виховання нинішнього покоління.

Слід зазначити, що майбутнє суспільства насправді певною мірою залежить від того, які моральні ідеали сьогодні мають у своєму житті діти. Розвиток дитини, формування особистості, формування цінностей, що відбувається в сучасному соціальному просторі, визначається такими соціальними чинниками: атмосфера родини, в якій вона живе, можливості його батьків, світ і розваги, якими він цікавиться, традиції та звичаї тощо [45]. На цьому етапі у дитини формуються уявлення про свої права та обов'язки, засвоюються моральні правила, закладаються основні цінності.

Взагалі моральними якостями називають абсолютні цінності, тобто те, чому ми виховуємо і чого навчаємо дитину, щоб вона виростила чесною, щирою і доброю. Світ цінностей – це, насамперед, сфера розумової діяльності людини, її моральної свідомості, світ культури в широкому розумінні цього слова. І кожне суспільство має свою систему цінностей: принципи, норми та правила поведінки, яких необхідно дотримуватися для його функціонування та процвітання [45].

Виховання дітей має ґрунтуватися на певній системі ціннісних орієнтирів, у тому числі моральних, духовних, естетичних, екологічних та

інших цінностей, а також принципів і норм, що регулюють відносини і взаємини між людьми. Слід звернути увагу на те, що виховання повинно здійснюватися на основі відповідності, та їнхьою поведінкою в суспільстві.

Водночас науковці наголошують, що наразі в Україні є чітка законодавча база, яка регулює освітню політику. Вимоги суспільства до формування ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку зазначені в національних документах. Одним із ключових документів є основи дошкільної освіти та освітні програми. Основи дошкільної освіти в Україні ґрунтуються на основних положеннях таких законів:

- Міжнародної конвенції ООН про права дитини;
- Законах України «Про освіту»;
- Законах України «Про дошкільну освіту»;
- Законах України «Про охорону дитинства»;
- Базовий компонент дошкільної освіти та інші.

Варто зазначити, що основною метою навчання в сучасних освітніх умовах є формування компетентної особистості. Така людина вважається обізнаною, здатною діяти правильно, приймати правильні рішення, пристосовуватися до різних умов життя, відстоювати свою думку і реалізовувати свої природні здібності. І саме здібності дитини як комплексна особистісна якість визначаються Базовим компонентом [1].

Діти дошкільного віку вважаються компетентними, якщо вони вміють практично застосовувати набуті знання, правильно оцінювати ситуації, приймати правильні рішення, досягати успіхів у всіх видах діяльності.

Примітно, що базові елементи підкреслюють важливість різнобічного та гармонійного розвитку дитини. Цей документ орієнтує педагогів на загальний розвиток дітей, а також звертає увагу на необхідність забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей, формування особистісних цінностей. У зазначеному нормативному документі наголошується, що набуття дітьми дошкільного віку різних видів здібностей відбувається в різних видах діяльності (ігровій, фізичній, природничій, фактологічній, образотворчій

тощо). Тому дитині необхідно засвоїти елементарні знання про себе та навколишнє середовище, моральні цінності і обов'язково вміння правильно застосовувати отриману інформацію [45].

Слід зазначити, що основними завданнями дошкільної освіти фактично є: [45]

- створити дитині оптимальні умови для розвитку її природного потенціалу (фізичного, психологічного, соціального). Розвивати ціннісне ставлення до фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей;

- Формувати механізми саморозвитку дітей дошкільного віку (реалістична самооцінка, самоконтроль і саморегуляція поведінки, свідомість, елементарний світогляд, особистий досвід). Дитина формує позитивне ставлення до власного внутрішнього світу (мотивації, цінності, бажання та мрії, емоції тощо). Нехай дитина усвідомить власний образ, своє «Я», своє місце в системі життя людини;

Сім'я повинна допомагати і вчити дитину жити в гармонії з навколишнім середовищем, правильно реагувати на події, довіряти людському оточенню і почуватися захищеною. Формувати соціальні здібності (на прикладі власної родини у батьків розвивати навички соціальної поведінки, свідоме ставлення до себе як до людини нарівні з іншими людьми, інтерес до людей і спілкування з ними), виявляти любов до інших і навколишнього середовища, а також подають хороший приклад своїм дітям). Сім'я повинна з раннього віку створювати для дитини культурне середовище і сприяти формуванню основ особистісної культури дитини, а також сім'я повинна охоплювати світ національної культури. У ньому формувати почуття прекрасного в різноманітних його проявах, ціннісне ставлення до змісту предметного, матеріального світу, світу мистецтва. Сім'я допомагає дошкільнятам набути практичних життєвих навичок, адаптуватися до нових ситуацій, розвивати творче ставлення до дійсності.

Базовий компонент поділяється на незмінні та змінні компоненти. Він структурований відповідно до педагогічних аспектів, які забезпечують

сприйняття дитиною моделі розвитку та набуття знань, умінь і навичок. Незмінні компоненти є обов'язковими, тому давайте розглянемо їх ближче.

Основні напрями «Особистість дитини» забезпечує формування особистісної культури дитини, її активної життєдіяльності. Основні завдання:

- формувати у дитини позитивного ставлення та ставлення до власної зовнішності.

- тренувати основні фізичні якості, моторику та навички безпечного життя [1].

Для виконання цих завдань дитині потрібні системи, пов'язані із зовнішністю та здоров'ям, руховою активністю та активністю, яка проявляється в засвоєнні таких цінностей, як щастя, здоров'я, самостійність, допитливість.

Виховна спрямованість «діти в соціумі» включає формування у дітей соціально прийнятної поведінки, уміння спілкуватися з однолітками та дорослими, формування емпатії [1].

Взаємодія з іншими людьми є особливим способом інтеграції дитини в людське суспільство. Цей процес вимагає вміння узгоджувати свої інтереси, прагнення та дії з іншими членами суспільства. На цьому етапі засвоюються такі цінності: сім'я, дружба, щастя, незалежність, рішучість, сміливість, цікавість, наполегливість, емпатія, впевненість у собі та ін. (таблиця 2.1 додаток А).

Освітній напрямок «Діти в природному середовищі» включає уявлення про природу нашої землі, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального ставлення до навколишнього середовища, доступне дошкільникам [1].

Науковці зазначають, що ціннісне ставлення дитини до природи проявляється в таких формах поведінки: бережливе ставлення до рослин і тварин, активна участь у практичній діяльності на природі, дотримання правил користування. Це відображається в таких цінностях, як любов до природи, емпатія, цікавість і творчість та ін.

Освітній напрям «Дитина у світі культури» передбачає реалізацію таких завдань:

- формування у дітей естетичного почуття в різних проявах;
- формування ціннісного ставлення до світу мистецтва;
- розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку;
- основна робота та навчання художнім і продуктивним навичкам [1].

Результатом виконання цих завдань є формування ціннісного ставлення до процесу і продукту творчої діяльності, яке виявляється в таких цінностях: творчість, краса в її різноманітних проявах, цілеспрямованість, наполегливість та ін.

Педагогічний напрям «Дитяча гра» включає розвиток творчих здібностей, безпосередності та організованості дошкільнят в ігровій діяльності.

Ключовим завданням є пробудження в дітей стійкого інтересу до пізнання навколишнього середовища та пошуку задоволення в ньому [1]. Загалом, ігри можуть задовольняти ігрові інтереси дітей, сприяти формуванню дружніх стосунків між дітьми та сприяти імпровізації, яка проявляється в таких цінностях, як дружба, щастя, творчість, впевненість у собі, цілеспрямованість, сміливість та ін.

Освітня політика «Дитяча мова» забезпечує засвоєння дітьми не лише основних правил використання мови в різноманітних життєвих ситуаціях, а й культури мови та спілкування [1].

У процесі мовної освіти здійснюється інтелектуальний та емоційний розвиток дитини відповідно до національного виховання. Це відображається в таких цінностях, як сім'я, дружба, щастя, впевненість, цікавість і наполегливість.

Тобто для формування особистості дитини як соціальної істоти необхідні такі умови: прихильність до моральних цінностей, формування певних моральних якостей і здатність дитини до засвоєння принципів, норм і моралі та інші моральні правила [26].

У Базовому компоненті основні елементи включають такі важливі особистісні якості, як незалежність, працьовитість, людяність, спостережливість, відповідальність, справедливість і креативність. Виховувати їх у сучасних дошкільнят, безумовно, необхідно.

З цього можна зробити висновок, що питання формування ціннісних орієнтирів дітей є дуже актуальним і здійснюється в усіх напрямках виховання базових елементів.

2.2. Результати експериментального дослідження

З метою виявлення сформованих цінностей дітей старшого дошкільного віку на основі аналізу спеціальних профільних джерел інформації були поставлені наступні завдання: визначити критерії і показники та охарактеризувати рівень сформованості цінностей дітей дошкільного віку.

Звернемо увагу на визначення критеріїв і показників рівня сформованості ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку на основі діагностичних методик формування ціннісних орієнтацій дітей ((див. таблицю 2.2 додаток Б) [6].

1 .Інтелектуальний (концептуальний) критерій з показником «розуміння зміст удуховних цінностей» означає зацікавленість дітей у вивченні та збереженні культурно-історичної спадщини рідного краю, історії та сьогодення видатних людей, які сприяли збагаченню та поширенню культури і мистецтва, своєї родини в минулому та сьогоденні, рідного краю, місцевих традицій, сім'ї, рідної мови, та сімейних реліквій;

2 . Поведінкова здатність еталони поведінки з показником (моральність і цінності): прояв морально-гуманної поведінки дітей не тільки за пропозиціями дорослих (вихователів, батьків), але й власними вольовими діями, відноситься до дитячої діяльності. Відповідно до закону добра, закону краси, закону любові, тобто можна не тільки розпізнавати настрій і душевний

стан інших, але й діяти і будувати відносини з іншими на засадах справедливості, милосердя і доброзичливості.

3. Емоційно-естетичні критерії з показником: чутливість емоційних образів у визнанні цінності культурно-історичної спадщини, реакція дитини на різні види мистецтва та відповідна оцінка образів Чи може дитина передати, оцінити своє враження за допомогою виявленої реакції на кольори, форми, виражає настрій, ставлення до зображеного в художньому творі. Здатність висвітлювати красу не тільки в мистецтві, але й у всіх сферах життя.

Гуманістична спрямованість дитячих емоцій, орієнтація дітей на інших (дорослих, однолітків). Здатність співпереживати і справлятися зі своїми емоціями.

Діагностичні завдання відбиралися за визначеними критеріями та показниками.

Діагностичні методики:

I. Діагностичні методики визначення рівня знань та розуміння дитиною змісту понять, що представляють фундаментальні духовні цінності.

Індивідуальна та групова бесіда.

Мета: Визначення рівня розуміння дітьми змісту знань, змісту понять, що представляють фундаментальні духовні цінності.

Процедура виконання: дітей просять пояснити такі поняття, як: «добрий», «гарний», «красивий», «шанобливий», «милосердний», «людяний», «привітний»: як вони зрозуміли зміст цих слів, чи можуть використовувати ці слова в реченнях, оповіданнях та ін..

II. Діагностичні методи для визначення рівня знань змісту духовних цінностей у спілкуванні з дітьми та дорослими.

Спостереження за діяльністю дітей

Мета: визначити, чи використовують діти знання про добро, красу, доброзичливість, людяність, співчуття, повагу у спілкуванні із дітьми та дорослими.

Процедура виконання: спостереження за діяльністю дітей вранці та ввечері, під час занять, ігор, прогулянок та спілкування з батьками в дитячому садку.

На основі отриманих даних було визначено ступінь осмислення змісту поняття базових духовних цінностей та ступінь використання цих знань у повсякденній поведінці. Розглянемо їх:

Високий. У своїй поведінці діти орієнтуються на інших. Вони розуміють емоційні стани інших дітей, здатні співпереживати, співчувати та допомагати, навіть якщо це суперечить їхнім власним цілям. Іншими словами, поведінка дитини адекватна конкретній життєвій ситуації. Емпатійне ставлення не пов'язане зі ставленням до однолітків на основі симпатії чи антипатії, але завжди присутнє, коли цього вимагає ситуація;

Середній. Діти розуміють норми поведінки, розуміють емоційний стан інших дітей, іноді виявляють співчуття, але таке ставлення найчастіше пов'язане з дітьми, з якими вони добре дружать або які дають їм ласощі чи іграшки. Проте в інших життєвих ситуаціях діти поведуться так, як їм вигідно;

Низький. Орієнтація дітей на себе. Діти можуть розуміти емоційні стани інших, але їхня поведінка залежить від ситуації. Вони можуть відчувати образу, недовіряти одноліткам, боятися, що їх висміють або зневажатимуть. Уся їхня поведінка підпорядкована власним бажанням і настрою.

III. Діагностика для вивчення сприйняття та розуміння дітьми різних жанрів живописних творів.

Бесіда за картинами

Мета: дослідити сприйняття та розуміння дітьми дошкільного віку різножанрових живописних творів.

Завдання: дітям демонструються дві картини: "Осінь" В.Гріпасата "Бузок" П.Кончаловського. Зосередити увагу на тому, як діти сприймають твори різних жанрів (натюрморт і пейзаж), чи розуміють характер їх змісту та емоцій, який настрої передає художник, як впливають на них кольори, тони та предмети, які асоціації виникають у них у процесі сприйняття творів тощо.

Програма бесіди [6]

1. Уважно подивіться на ці картини, визначте, яка з них є пейзаж, а яка натюрморт, і покажіть їх.

2. Потім сховайте одну з картин і попросіть дітей по черзі розглянути картини та відповісти на запитання (спочатку "Осінь" В.Гріпаса, потім "Бузок" П. Кончаловського).

Запитання до картин.

-Що намалював художник?

-Яку пору року зображено? Як ви здогадалися?

-Які кольори фарб були використані?

-Як видумаєте, чи подобався художнику цей пейзаж (ця квітка)? Чому ви так вважаєте?

-Що ти відчуваєш, коли дивишся на цю картину?

-Як ти думаєш, який настрій (наприклад, радість, смуток, тугу, задоволення) намагався передати художник цією картиною? Чому ви так вважаєте?

3. Діти, вам подобається чи не подобається цей малюнок? Скажіть, будь ласка, чому?

Рівні сприйняття й розуміння дітьми творів живопису:

Високий. Діти уважно розглядають картину, із захопленням відповідають на запитання про те, чому їм сподобалася картина та мотивацію її вибору, використовують свої знання про жанр картини, намагаються передати зміст картини через особисті асоціації, висловлюють почуття щодо сприйняття твору (жвава міміка, образне мовлення, активні спроби контакту). Намагаються йти на контакт, висловлюють бажання поділитися враженнями);

Середній. Діти можуть пояснити, чому їм подобається робота, намагаються передати, які асоціації та настрої викликають малюнки, але мовлення небагатослівне, вибір слів бідний, діти не охоче йдуть на контакт з учителем, міміка бідна (мовлення, міміка, емоційна порожнеча);

Низький. Діти, які самі обирають картини, кажуть, що вони їм подобаються, але не пояснюють, чому, або дають лише загальні визначення: "красиві", "веселі", "яскраві", "мені подобається і все" та ін.

IV. Діагностичні методики для визначення рівня знань дітей про рідний край, його історію, туристичні іприни, творчість місцевих художників та вміння старших дошкільників розуміти і переживати естетичну сутність цих творів.

Бесіда з дітьми

Мета: з'ясувати, як багато діти старшого дошкільного віку знають про рідний край, його історію, визначні місця та митців.

Програма бесіди.

1. Скажіть, будь ласка, як називається область, держава в якій ви живете.
2. Чи є у вашому місті цікаві або відомі місця? Які саме?
3. Яка назва вашої вулиці ? З чим пов'язана така назва?
4. Назвіть імена поетів, письменників, художників, композиторів яких ви знаєте які жили або живуть у нашому місті?
5. Чим славиться наш край сьогодні?
6. Як би ти був чарівником, що б ти зробив, щоб наше місто стало кращим?

Рівень знань дітей старшого дошкільного віку про культурно-історичну спадщину краю:

Високий. Діти вміють адекватно оцінювати зображення, передавати свої враження та виражати настрій і ставлення до зображеного у своїх роботах. Почуття дитини спрямовані на інших.

Дитина має широкий світогляд, краєзнавчі та мистецькі знання, виявляє стійкий інтерес до художньо-естетичної діяльності.

Дитина усвідомлює свій зв'язок з родиною та рідним краєм.

Середній. Діти вибірково реагують на різні види мистецтва, їхні оцінки мають шаблонний характер як до власного досвіду, так і що до зображених

творів. Мистецькі та краєзнавчі знання дітей мають епізодичний характер. Гуманістична спрямованість емоцій дітей поширюється на комфортні для них дружні стосунки, що передбачають допомогу та співпереживання;

Низький. Емоційна сфера дитини розвинена частково. Дитина не вміє передати свої особисті враження, висловити свій настрій і правильно оцінити зображене. Їм не вистачає місцевих і мистецьких знань про свою місцевість, вони не в змозі розпізнати умови та настрої інших, не здатні співчувати, запропонувати допомогу та впоратися зі своїми емоціями. Дітям бракує спадкоємності духовних цінностей і визнання приналежності до свого роду.

Таким чином, при визначенні критеріїв, показників та рівнів сформованості ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку ми спиралися на діагностичний інструментарій, розроблений Н. Б. Бондаренко [6] та отримали наступні результати.

Таблиця 2.1.

Результати констатувального етапу експерименту

Критерії	Експериментальна група (18 дітей)			Контрольна група (16 дітей)		
	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Когнітивний	11,1	22,2	66,7	6,3	31,2	62,5
Поведінковий	5,6	22,2	72,2	6,3	25,0	68,7
Емоційно- естетичний	16,6	27,8	55,6	12,5	25,0	62,5
Середні показники	11,1	24,1	64,8	8,4	27,1	64,5

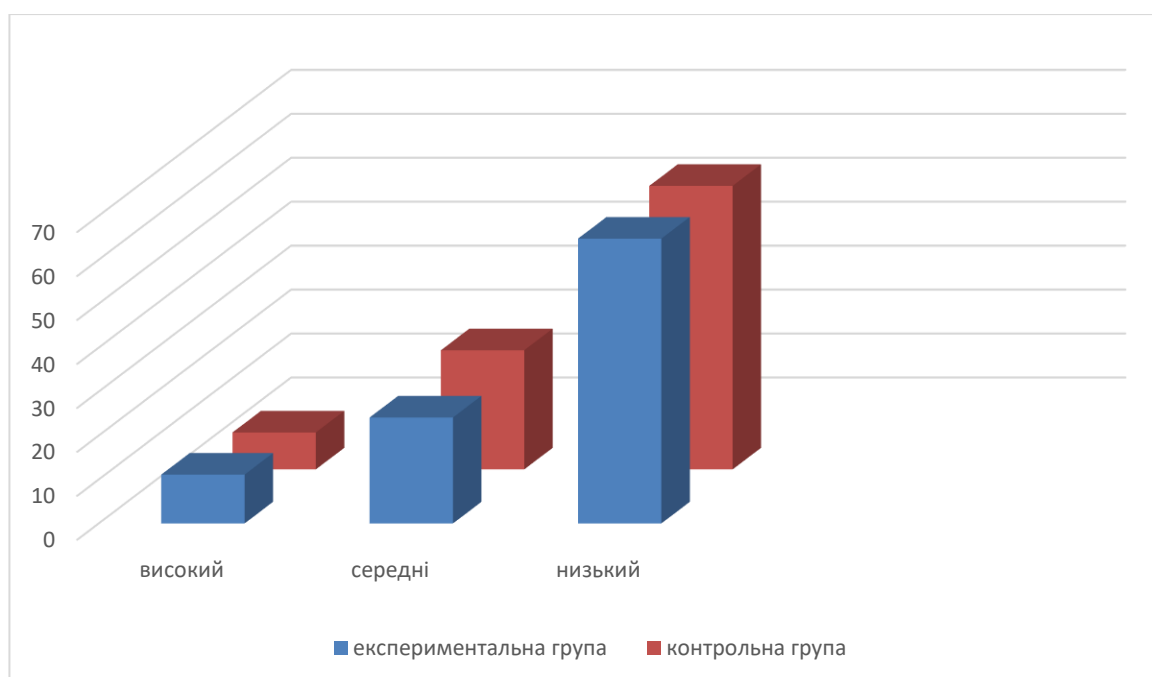

Рис.1. Результати констатувального етапу експерименту

Результати констатувального експерименту показали наступне. Рівні сформованості ціннісних орієнтацій дітей як експериментальної так і контрольної групи були майже на однаковому рівні. Когнітивний критерій при діагностиці у експериментальній групі дав такі результати: високий рівень 11,1%, середній – 22,2%, а низький – 66,7%. У контрольній групі відповідно високий рівень – 6,3%, середній – 31,2%, а низький – 62,5%. Поведінковий коефіцієнт мав такі результати. У експериментальній групі високий рівень складав 5,6%, середній – 22,2%, а низький – 72,2%, а у контрольній: високий – 6,3%, середній – 25%, а низький – 68,7%. Емоційно-естетичний коефіцієнт при діагностиці дав наступні результати. У експериментальній групі високий рівень мали 16,6 % дітей, середній – 27,8%, а низький – 55,6. Відповідно у контрольній групі отримали наступні результати: високий рівень – 12,5%, середній – 25% та низький – 62,5%. Результати діагностики на констатувальному етапі експерименту показали що обидві групи мали майже однаковим рівень сформованості ціннісних орієнтацій.

У когнітивному критерії був створений опитувальник для дітей у ході якого було визначено що діти мають загальне уявлення про традиції зимових

свят , які вони перейняли у ході родинного виховання. З настанням зими діти вже свідомо згадали зимові свята, обговорили їх у групах і запропонували відтворити на умовах групи.

Більшість дітей з нетерпінням чекають зимових канікул. Бо зимові свята – це сімейні свята, коли вся родина збирається разом, разом готують, наряджають ялинку та обмінюються подарунками. Таким чином діти усвідомлять важливість об'єднання родини під час новорічних свят.

У ході вивчення емоційної поведінки дитини було виявлено що діти , мають емоційне збудження, неприховану радість при розповіді про сімейні традиції на початку новорічних свят, виявляють не аби яке бажання допомогти батькам у сімейних традиціях родини(вибір прикрас та прикрашення ялинки , прикрашання будинку, готування святкових вечерь)

У діяльнісному критерії виявлено такі зміни в поведінці дітей , а саме з настанням холодів діти розуміють що скоро випаде сніг , а це час для сімейних прогулянок , катання снігової баби , допомога батькам в приготування страв, їх вибір, підготовка будинку до приходу гостей, під час допомоги діти відповідально ставились до кожного завдання, ретельно підбирали іграшки, проявляли власну ініціативу в виконанні вже знайомих дій.

2.3. Методичні рекомендації по формуванню у старших дошкільників ціннісних орієнтацій засобами родинного виховання

З'ясувавши теоретичні основи дослідження та встановивши критерії, показників та рівні сформованості ціннісного ставлення дітей дошкільного віку, ми змогли визначити шляхи формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища.

Формування ціннісних орієнтирів у дітей дошкільного віку формує ядро особистості і позитивно впливає на всі сторони і форми взаємин людини зі світом. Це впливає на розвиток етики та естетики, формування світогляду та

громадянської позиції, патріотизму, сімейну спрямованість, інтелектуальний потенціал, емоційний стан, загальний фізичний і психічний розвиток т. ін.

Сучасна система дошкільної освіти вирішує це питання і приділяє велику увагу духовно-моральному вихованню. Здійснення роботи в цьому напрямку зумовлено існуючою соціальною ситуацією та підтверджено конкретними нормативно-правовими документами.

Також дуже важливо, що моральний розвиток дітей включає в себе не тільки засвоєння знань і уявлень про певні норми і правила поведінки, виховання звички підкорятися цим правилам і виховання моральних почуттів, а й розвиток, накопичення і збагачення морального досвіду в усіх аспектах його прояву.

Педагоги-практики використовують такі методи домашнього виховання [2] для формування у дітей дошкільного віку ціннісних, духовно-моральних уявлень, суджень та оцінки застосовують наступні методи родинного виховання [2]:

1) Переконання. Це складний і важкий метод. Використовуючи його, треба бути обережним, вдумливим і пам'ятати, що кожне слово, навіть випадкове, є переконливим. Батьки, які вже навчені досвідом виховання вдома, вирізняються тим, що вміють і можуть висувати певні вимоги до своїх дітей без крику і паніки. Вони також знають секрет аналізу всієї сукупності обставин, причин і наслідків поведінки своїх дітей та передбачення можливих реакцій на фізичну поведінку своїх дітей. Одна фраза, сказана в потрібний час і в потрібному місці, діє ефективніше, ніж цілий урок моралі. Переконання-це спосіб, за допомогою якого педагоги можуть працювати безпосередньо з дитячою свідомістю та емоціями. Розмови з дітьми та пояснення – не єдині способи переконання. Книги, фільми та радіо також можуть переконувати. Живопис і музика також можуть переконувати по-своєму, і, як і будь-яке мистецтво, вони впливають на почуття і вчать нас жити «за законами краси». Важливу роль у переконанні відіграє власний приклад. І тут також поведінка самих батьків має вирішальне значення. Діти, особливо дошкільного та

молодшого шкільного віку, схильні наслідувати і повторювати як гарну, так і погану поведінку. Поведінка батьків показує, як діти вчаться поводитися і як вони будуть поводитися. Врешті решт, діти переконуються на власному досвіді.

2) Вимога. Без вимоги немає виховання. Батьки вже в дошкільному віці можуть висувати дітям абсолютно безпечні і тверді вимоги. У дитини вже є певні робочі зобов'язання, для їх досягнення висуваються певні вимоги, і важливо виконати наступні дії:

- обов'язки дітей поступово повинні ускладнюватися;
- виконуйте контроль, ніколи його не послаблюючи;
- надання допомоги, коли дитина її потребує, є надійною гарантією того, що дитина не буде відчувати непослуху.

Основною формою вимоги до дітей є розпорядження. Його слід вимовляти тоном, який є наполегливим, але в той же час спокійним і врівноваженим. Батьки не повинні підвищувати голос, нервувати, кричати або гніватися. Якщо батьки чимось схвильовані, від самого прохання слід утриматися.

Вимоги повинні бути посильними для дитини. Якщо батько ставить перед сином не обґрунтовану вимогу, зрозуміло, що вона або не буде виконана, або буде виконана не вповному обсязі і неякісно. Якщо це відбувається щодня, то створюється дуже сприятливе середовище для набуття дитиною досвіду непослуху. І ще: якщо батько дає певний наказ або забороняє дитині щось робити, мати не повинна скасовувати або дозволяти батькові робити, що він забороняє. Звісно, що і навпаки теж вірно.

3) Заохочення. Це визнання, похвала, довіра, спільна гра чи прогулянка, матеріальне стимулювання. Схвалення дуже часто застосовується і використовується в практиці домашнього виховання. Схвальні коментарі самі по собі не є похвалою, вони лише підтверджують, що завдання було виконано якісно та правильно. Тим, чия правильна поведінка ще в стадії формування, згода вкрай необхідна, оскільки це підтвердження правильності дій і дій дитини. Згода в основному використовується з молодшими дітьми, які

особливо потребують оцінки, оскільки їхнє розуміння того, що добре, а що погано, досить обмежене. Схвальні коментарі та жести не слід сприймати легковажно. Але знову ж таки, ви повинні уникати його занадто частого використання. Також часто спостерігаються прямі протести проти позитивних висловлювань.

4) Похвала - це вияв задоволення вчителем певної поведінки чи вчинку учня. Як і у випадку з подяками, слів має бути достатньо, але інколи просто сказати «Молодчина!» недостатньо. Надмірна похвала дитини також може бути дуже шкідливою, тому батьки повинні стежити, щоб похвала не мала негативного впливу на дисципліну. Довіряти своїй дитині означає виявляти до неї певну частку поваги. Звичайно, довіру потрібно проявляти відповідно до віку та особистих здібностей дитини, але ми завжди повинні намагатися запобігти тому, щоб дитина стала недовірливою. Коли батьки кажуть своїм дітям: «Ти не виправляєшся» або «Тобі не можна довіряти», вони можуть послабити силу волі дитини та сповільнити розвиток самооцінки. Привчати до шорошого без довіри не можливо.

При виборі підходу або методу заохочення необхідно враховувати вік, індивідуальні особливості, манеру поведінки і характер поведінки або дії, які спонукає дитину до самозаохочення.

5) Покарання. Педагогічні вимоги до застосування покарань включають в себе наступні:

- Повага до дитини;
- Послідовність. Покарання не повинно застосовуватися за надто часто і без підставно, оскільки його ступінь і ефективність значно знижуються при надмірному застосуванні;
- Слід враховувати вік, особистісні характеристики та рівень освіти. Молодшого з двох дітей дуже різного віку не можна карати однаково за один і той самий вчинок (неповагу до старшого), і може бути, що хтось зробив грубий вибрик по нерозумінню, а хтось це зробив не навмисно.

- Неупередженість. Не можна карати під впливом моменту. Перед тим, як накладати стягнення, необхідно з'ясувати причини та мотиви поведінки. Несправедливе покарання сприяє розпалюванню гніву, збиває дітей з пантелику і різко погіршує ставлення до батьків;

- Реагування на негативну поведінку та покарання;

- Суворість. Вже накладені покарання не слід скасовувати, якщо не стає зрозумілою несправедливість або міра покарання;

- Колективність покарання. Це означає, що всі без винятку члени сім'ї беруть участь у вихованні кожної дитини.

б) Розповіді дорослих, бесіди, розглядання картинок, читання літератури, обговорення вчинків героїв, перегляд діафільмів, відеофільмів, телепередач тощо.

Навчально-виховний процес з розвитку духовно-моральних якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ЗДО будується з урахуванням:

- Комплексний і тематичний принципи з урахуванням сектору освіти та інтеграції сектору освіти;

- урахування особистісних та вікових особливостей дитини;

- єдність навчальних, розвиваючих і виховних цілей і завдань;

- неприйнятно покладати надмірний тягар на дітей;

- використовуйте необхідні матеріали економно, зберігаючи їх якомога ближче до «розумного» мінімуму;

- введення культурних і регіональних елементів;

- середовище для розробки (тема завжди має бути відображена у виборі необхідних матеріалів).

Весь навчальний процес будується навколо центральної теми. Це дає прекрасну можливість для гармонійного і правильного розвитку дитини.

Два рази на місяць центральною темою цього періоду планується підсумкова організація виховних заходів щодо духовно-морального виховання дітей.

У підсумкових організованих виховних заходах акцент робиться на розвиток пізнавальної та мовної діяльності дитини, моральних емоцій, самої моралі, формування моральних позицій, узагальнення та закріплення знань, умінь і навичок за темою планів на цей період.

У всіх видах діяльності вирішується завдання духовно-морального виховання дітей, у тому числі їх етнокультурного розвитку, як головне завдання цього періоду.

Зосереджуючись на одній центральній темі, особлива увага приділяється щоденній роботі, як виховна діяльність під час режимних моментів, самостійна діяльність дітей, формування цінностей:

1) Для формування у дітей моральних почуттів та таких понять як: совісті, обов'язку, віри, відповідальності, патріотизму, моральності, терпіння, милосердя, доброти, моральних якостей, уміння розрізняти добро і зло, прояву любові та ін. Готовність подолати низку життєвих труднощів;

2) Спостерігаючи за потоком історичних поколінь і не користуючись нагодою брати приклад з людей, які жили в минулому, ми дізнаємося більше про те, як люди того часу вирішували проблеми і що з ними відбувалося. Щоб знати, хто виступав проти високих цінностей і тим, хто показав нам яскравий приклад життя і зміг змінитися.

Вивчення кожної теми завершується вечором розваг або народним святом. Лише тоді, коли діти, залучені до різних видів діяльності, разом зчителями та батьками зможуть підготувати власні свята та проявити самоорганізацію, свята можуть дати позитивні результати та дозволити і дітям, і дорослим консолідувати свої зусилля до цього часу.

Участь батьків в освітній діяльності

Спроби виховання духовно-морального характеру дітей сьогодні показують, що найслабшим місцем для цієї діяльності є сама сім'я. Багато батьків не знають, що соціальні норми, моральні вимоги і моделі поведінки в дошкільному віці ознайомлюються, вивчаються і засвоюються на основі батьківського наслідування. Тому батьки перш за все повинні усвідомити, що

моральні та духовні звички необхідно завжди зберігати і успадковувати в родині.

Традиційно сім'я є основним інститутом виховання дітей. Те, чого діти навчаються в сім'ї, вони засвоюють у дитинстві, а потім протягом усього свого життя. Важливість сім'ї як виховного інституту зумовлена тим, що в ній діти проводять важливу, значущу для розвитку частину свого життя. Саме в сім'ї закладаються основи особистості дитини, і до моменту вступу дитини до школи більше половини її особистості вже сформовано[7].

Позитивний вплив на характер дитини відбувається завдяки тому, що ніхто, крім найближчих людей в сім'ї (мама, тато, бабуся, дідусь, старший брат, сестра) краще ставляться до дитини, дуже люблять її і піклуються про неї.

Діяльність сім'ї з розвитку, перетворення та становлення духовно-моральної сфери спрямовується протягом усього дошкільного періоду.

Тісна співпраця з батьками під час освітнього процесу дозволила дітям розширити свої розумові та моральні уявлення. Можливість "занурення" в нове і корисне для дітей предметне середовище; можливість ділитися спільними враженнями з батьками, іншими дітьми та дорослими; можливість продуктивної рефлексії отриманих вражень; досвід спільної творчої діяльності з дітьми, батьками та педагогами (художньої, інтелектуальної, мовної - накопичується досить багатий словниковий запас, розвивається зв'язне мовлення, ручні навички, мислення тощо). Таким чином, порівнюючи певні педагогічні спостереження у батьківсько – дитячому спілкуванні за останні два роки, ми переконуємося, що духовно - моральне виховання дітей значно покращилося в результаті вдосконалення батьківського партнерства.

Форми роботи дошкільного закладу із сім'єю

Сучасні дитячі садки вже давно доступні батькам, дітям і населенню. Вони все більше звертають увагу на виховання та дисципліну батьків, вважаючи це принципово важливим фактором успішного розвитку та дисциплінованості дітей.

Вплив дошкільних закладів на розвиток педагогічної культури батьків є більш ефективним за умови дотримання таких критеріїв:

1. Спрямованість і адресність. Перш ніж давати конкретні поради чи рекомендації, вчителі повинні знати особливості конкретної родини. Батьки самі часто можуть звернутися до вихователів за порадою щодо виховання, у тому числі якщо у них є конкретні запитання щодо їхньої дитини.

2. Швидкий зворотній зв'язок. Робота педагогів і батьків повинна будуватися на активному діалозі, в якому вчитель повинен визначити рівень сформованості педагогічних знань і вмінь батьків і, за необхідності, внести відповідні корективи.

3. Індивідуалізація педагогічних впливів. Працюючи з батьками, педагоги можуть допомогти їм використовувати педагогічні знання не як абстрактну істину, а як керівництво до практичної виховної діяльності, яка підходить саме їхній дитині, враховуючи її особливості, вікові перспективи та індивідуальний розвиток.

Виховні завдання бувають трьох видів: групові, індивідуальні, наочні та інформаційні.

До *колективної форми роботи* відносяться батьківські збори (групові та загальні), на яких обговорюються питання життя колективу та дитячого садка; зустріч з батьками; вечори запитань і відповідей; засідання «круглого столу» із спірних питань; заняття які проходять у формі тренінгу, навчання спрямовані на те, щоб надати батькам знання про те, як правильно організувати спілкування та спільну діяльність з дітьми; спільна відпочинково-розважальна програма з дітьми, батьками та вихователями; виставка спільних робіт батьків і дітей; школа для батьків; сімейні зустрічі вдома; батьківська конференція.

Індивідуальні завдання включають індивідуальні бесіди та консультації, як правило, вранці та ввечері, коли батьки приводять дітей до дитячого садка та коли батьки забирають дітей додому, відвідування дітей вдома та залучення

батьків до життя дитячого садка для вирішення організаційних та виховних завдань.

Найбільш поширеною *наочно-інформаційною формою роботи* є виставка дитячих робіт. Реклама книг і видань в системі Інтернет з питань домашнього виховання.

Очікувана ефективність досягається раціональним поєднанням різних форм роботи. Як показує досвід педагогів, у роботі з батьками краще уникати готових оціночних суджень про дисципліну та розвивати вміння особисто спостерігати за своєю дитиною та відкривати в ній нові якості та особливості.

Педагоги часто можуть пояснити свої міркування за допомогою магнітофонних записів бесід з дошкільниками, відеофрагментів різних видів діяльності (навчання, гра, праця тощо), фотографій дітей, виставок їхніх робіт тощо.

Привернення уваги батьків до проблеми виховання дошкільника допоможе спрямувати їх на розмову на певну тему на батьківських зборах. «Домашнє завдання» для розвитку спостережливості. Участь батьків у гуртковій роботі, організації ігор, занять, дитячих секцій, екскурсій з дітьми допомагає запускати рольові та імітаційні ігри.

Дедалі більшого поширення набувають креативні форми роботи з батьками за участю дітей, педагогів та працівників дошкільного закладу. У багатьох випадках батькам цікаво не лише спостерігати за тим, як їхні діти взаємодіють з іншими дорослими поза домом, а й самим брати на себе нові ролі (театр, спортивні змагання, конкурси, засідання дискусійного клубу), залучаючи таким чином дітей до взаємодії та співпраці з батьками. Це можна зробити за допомогою привернення уваги батьків до проблеми виховання дошкільника допоможе спрямувати їх на розмову на певну тему на батьківських зборах.

По можливості рекомендується, щоб у цій роботі брали участь не тільки окрема особа, а й усі члени сім'ї та інші родичі, які мають певне відношення до виховання дитини. Також можна побудувати дружні стосунки з іншими

сім'ями, які виховують своїх дітей і являються уважними та відповідальними за розвиток і виховання власних дітей.

У роботі дошкільного закладу з батьками також важливо забезпечити педагогічну самоосвіту батьків, стимулювати їхнє бажання і здатність поповнювати свої педагогічні знання після того, як їхні діти підуть до школи.

Приклади різних форм, методів і прийомів, які можуть сприяти формуванню ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в умовах сімейного виховання, наведені в додатках В-Е.

Отже, можна зробити висновок, що всі види і засоби домашнього виховання взаємопов'язані між собою, а їх правильна організація сприятиме формуванню у дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до всього, що їх оточує.

Під час проведення формувального етапу експерименту у з дітьми у закладі дошкільної освіти були проведені наступні заходи.

Ідеї для розмови:

Розкажіть, як вибирали папір, фарби, наліпки для листівки. Коли вона була майже готова, вам закортіло додати дрібних прикрас. Ви попросили в мами намистинки, адже так листівка матиме яскравіший вигляд. Мама охоче допомогла.

Ігри та вправи:

1) Готуйте разом, пояснюючи, який продукт і коли додавати. Розкажіть, що станеться, якщо змінити пропорції.

2) Одягаючись, пояснюйте свій вибір одягу та поєднання кольорів. Пограйтеся у модельєра: нехай дитина підбере одяг для мами, тата, брата, сестри.

3) Вигадайте разом фантастичний прилад, пояснюючи, з чого він зроблений і для чого.

Довготривала (1 тиждень) Дидактична гра «Моя родина»

Розповідь дитини про (його родину, бесіда про членів родини, їх обов'язки, робота з родинними фотоальбомами).

Вихователь : запитає в дітей про членів родини , чим вони займаються , ким вони працюють, а чи знають вони що то за професія, яке місце займає дитина в родині, які права та обов'язки має в сім'ї.

Очікуванні результати:

- Знають своїх родичів, їх та свої обов'язки, розповідають про свою родину.
- Малюють свою домівку, свою кімнату.
- Як допомогти дитині розвинути навичку самообслуговування?

Наводимо 10 поступових кроків (сходинок) до розвитку навички:

1 СХОДИНКА — дитина прагне повторювати за дорослими дії; хоче бути, як дорослий

Запитання, які можна поставити вихователям:

Чи спостерігали ви, які дії дорослих дитина найчастіше повторює й переносить у гру?

Ідеї для розмови:

Моя бабуся розповідала, що в дитинстві я полюбляв гратися телефоном. Я брав телефон і довго й емоційно розмовляв.

Ігри та вправи:

Гра «Перетворення»: дитина перетворюється на дорослого, Запитайте дитину-дорослого, що ми маємо робити, коли збираємося на вулицю. Дитина в ролі дорослого має називати всі дії, які ви виконуєте. Якщо дитина щось забула, допоможіть їй.

Дитина може перетворитися на будь-кого: капітана корабля, кухаря, двірника. Просіть дитину розповісти, що вона робить у певній ролі, які її наступні кроки. При цьому важливо, щоб дитина почувалася головним героєм.

2 СХОДИНКА — дитина грає в ігри, де прагне повторювати дії дорослих, уголос озвучує дії

Ідеї для розмови:

Я полюбляла гратися ляльками: розсаджувала їх та уявляла, що я мама/вихователь, і повторювала їхні слова: «Каша дуже корисна» тощо. Я

розмовляла голосами різних героїв і відповідала їм, як доросла. Часом ми сварились, але завжди мирилися.

Ігри та вправи:

- 1) Візьміть іграшки дитини й почніть через них озвучувати різні ролі.
- 2) Пограйте в театр тіней, пальчиковий театр.
- 3) Запропонуйте дитині стати художником або актором і зніміть на мобільний телефон невеличкий фільм за уявним сюжетом. Важливо, щоб дитина озвучила свою роль.

3 СХОДИНКА — дитина самотійно їсть, пережовує їжу з закритим ротом, тримає ложку, користується серветкою; дякує, встаючи з-за столу.

Запитання, які можна поставити вихователям:

Чи вдається нашій дитині самотійно користуватися столовим приладдям, серветкою тощо?

Як цього навчити? Можливо, є ігри чи пісеньки для дітей?

Ідеї для розмови:

Розкажіть, як спостерігали за малюками, які не вміли їсти ложкою, їх годували. Ви пишалися, що робили це самотійно, користувалися серветкою та дякували, встаючи з-за столу.

Ігри та вправи:

- 1) Подивіться мультфільм або почитайте книжку про правила етикету.
- 2) Гра «Королівський двір»: уявіть, що ви запрошені на прийом до короля або самі приймаєте гостей. Обговоріть, як треба їсти, тримати столове приладдя тощо.
- 3) Запросіть на бал іграшки. Разом допомагайте іграшкам вивчити правила етикету.
- 4) Зробіть книжку «Правила етикету», щоб записувати й малювати правила.

4 СХОДИНКА — дитина закочує рукава під час умивання, миє руки й обличчя, правильно користується милом, насухо витирає руки й обличчя індивідуальним рушником

Запитання, які можна поставити вихователям:

Як заохотити дитину дотримуватися правил гігієни?

Як ви розвиваєте ці навички?

Ідеї для розмови:

Розкажіть, як у дитинстві батьки нагадували вам умиватися, чистити зуби. А ви потім учили свого неслухняного песика. Якимось на дачі ви навчили цього свого друга.

Ігри та вправи:

1) Напишіть листа від «феї чистоти», у якому фея дякує дитині за дотримання гігієни й підкреслює важливість турботи про себе.

2) Вигадайте казку, в якій улюблений герой дитини виконує всі ці дії та радіє, що може це зробити.

3) Гра «Роби, як я»: іграшка імітує правильні дії дитини для вмивання, миття рук тощо. Іграшка може озвучувати всі дії, повторювати їх разом з дитиною.

4) Гра «Пантоміма». Ви показуєте дію — дитина відгадує, а потім — навпаки.

5 СХОДИНКА — дитина може сказати, що хоче пити, їсти, у туалет, йому/їй холодно, спекотно

Ідеї для розмови:

Розкажіть, як навчилися висловлювати прості бажання. Наприклад, коли вам було холодно, ви звернулися до одного з батьків і той швидко пригорнув вас до себе. Ви відчули, що вас чують і про вас турбуються.

Ігри та вправи:

1) Озвучуйте свої потреби й бажання при дітях.

2) Під час гри озвучуйте бажання від імені іграшок.

3) Гра «Стоп! Кажі, чого ти хочеш». Батьки й діти називають свої потреби:

6 СХОДИНКА — дитина сама вибирає іграшку, якою хоче гратися

Дитина інколи вагається у виборі іграшки (нерішуча): спочатку бере одну, швидко змінює на іншу, а тоді знову повертається до першої. Як допомогти їй набути впевненості у виборі?

Ідеї для розмови:

Розкажіть, як ви серед багатьох іграшок вибирали найулюбленіші. І коли батьки питали, чому ви знову граєтеся певною іграшкою, ви відповідали: «Вона найбільше мене розуміє й завжди радіє, коли я беру її».

Ігри та вправи:

1) Граючись з улюбленою іграшкою, дитина проживає сюжети, які її тривожать або є дуже важливими. У цій грі ми можемо побачити власну модель виховання.

2) Якщо іграшок забагато, сховайте їх у коробки.

3) Пограйте з дитиною в гру за її правилами стільки разів, скільки потребуватиме дитина. Не відволікайтеся.

7 СХОДИНКА — дитина бере потрібний предмет і використовує відповідним чином (усвідомлена дія)

Ідеї для розмови:

Розкажіть історію з власного досвіду про те, як ви брали насос від татового велосипеда й накачували ним шини свого великого іграшкового автомобіля. І як це було весело. Або як ви брали старий фен (він був без шнура) і робили зачіски своїм лялькам, імітуючи звук.

Ігри та вправи:

Гра «Для чого це?»: по черзі з дитиною називайте різні предмети й розповідайте, для чого вони й де їх використовують. Можна робити плутанину. Наприклад: «Ложка для того, щоб їсти рідку їжу? А я вважаю, що це парасолька для ляльки!».

8 СХОДИНКА — дитина помічає та сама (за допомогою дорослих) усуває неохайність зовнішнього вигляду й одягу

Як побудувати взаємини з дитиною, щоб навчити її доглядати за своїми речами?

Що може їй у цьому допомогти?

Ідеї для розмови:

Розкажіть, як приводили себе до ладу, коли бігли додому після гри з друзями. Як ви дивилися, чи застібнуті гудзики, поправляли шнурівку, пригладжували волосся. «Це все було дуже важливо, бо всі в моїй родині завжди стежили за своїм зовнішнім виглядом». Можна розповісти, як у садочку був хлопчик, з яким не хотілося гратися через його неохайність. Якимось він прийшов до садочка дуже охайним — і ви його не впізнали.

Ігри та вправи:

Гра «Кудлатик»: дорослий куйовдить собі волосся, бруднить обличчя зубною пастою, одягається неохайно, плутаючи деталі одягу. Дитина має визначити, що не так, і виправити це.

9 СХОДИНКА — дитина одягається та роздягається, у певній послідовності складає свої речі, знає порядок одягання й роздягання, дотримується охайності в одязі

Як навчити дитину самостійно стежити за своїм зовнішнім виглядом, бути охайною й організованою?

Ідеї для розмови:

Розкажіть, як ви привчалися складати свої речі дуже охайно, відпочиваючи на природі з батьками, і як вам це допомогло, коли почалася злива й треба було швидко збирати й ховати все в машину. Ви швидко це зробили й зраділи, бо весь ваш одяг був сухий.

Ігри та вправи:

1) Разом побудуйте (намалюйте) будинок. Пояснійте, що неможливо почати будувати з даху. Усе починається з фундаменту. Так само й кожна дія має початок — «фундамент»

2) У грі скажіть: «Спочатку я». Тоді разом називайте послідовність дій.

3) Інколи пропонуйте дитині «неправильні» дії, спонукаючи її виявити помилки. Обговорюйте правильний варіант.

10 СХОДИНКА — дитина вибирає матеріали, з яких виготовлятиме щось, і пояснює свій вибір

Чи легко моїй дитині самостійно вибирати матеріали для роботи або іграшки?

Як сформувати у дитини таке вміння?

Після проведенн формувального етапу експерименту була проведення відповідна діагностика на контрольному етапі експерименту, результати якого висвітлені у табл. 2.2. та на діаграмі (рис. 2.2.)

Таблиця 2.2.

Результати контрольного етапу експерименту

критерії	Експериментальна група (18 дітей)			Контрольна групи (16 дітей)		
	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
когнітивний	27,8	44,4	27,8	12,5	31,2	56,3
поведінковий	22,2	55,6	22,2	12,5	25	62,5
Емоційно- естетичний	33,4	44,4	22,2	12,5	25	62,5
Середні показники	27,8	48,1	24,1	12,5	27,1	60,4

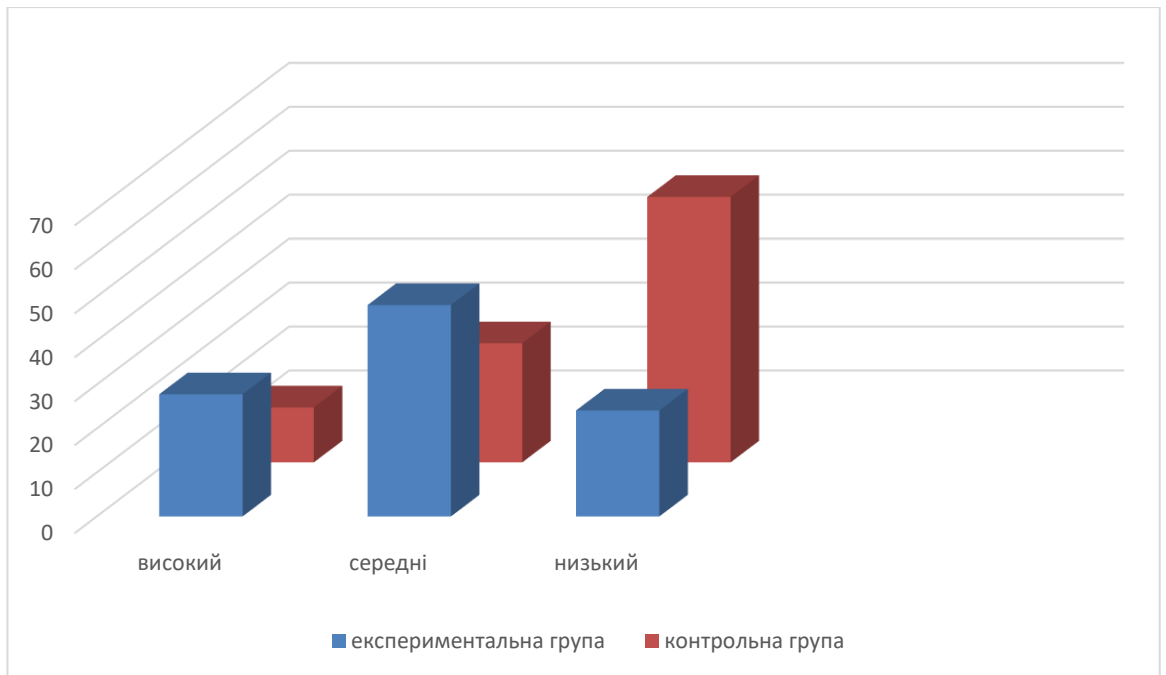

Рис.2.2. Результати контрольного етапу експерименту

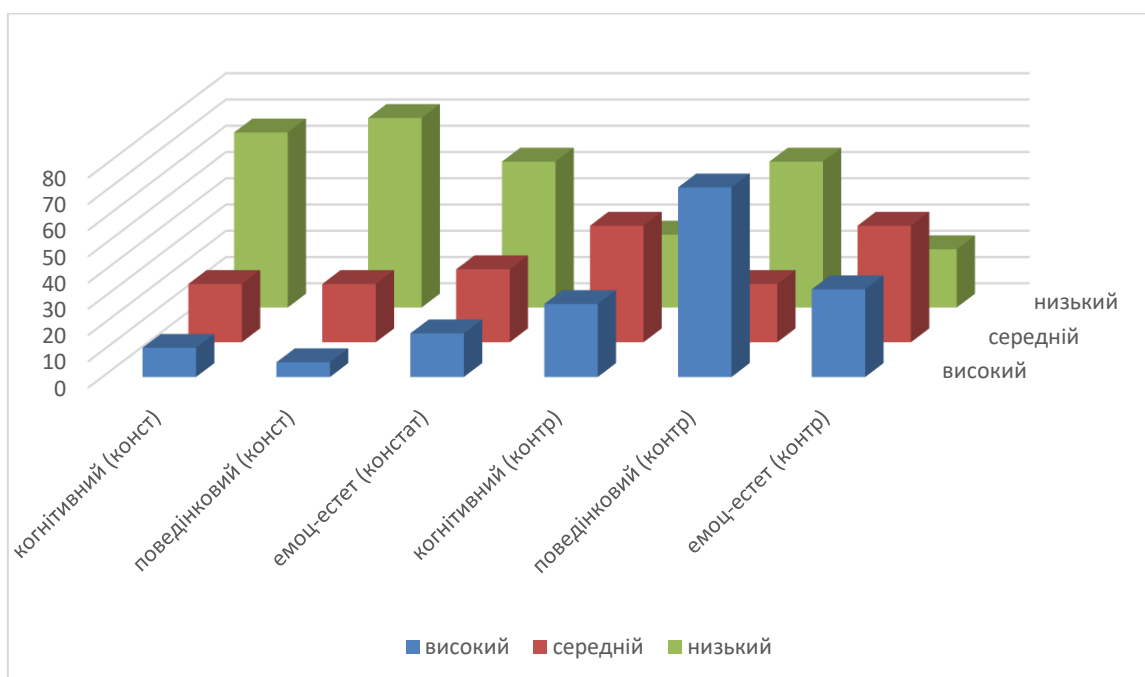
Після проведенн формувального етапу експерименту отримали наступні результати. Когнітивний критерій у експериментальній групі покращився, високий рівень збільшився і став складати 27,8 %, середній – 44,4 %, а низький знизився і став відповідно 27,8 %. Поведінковий коефіцієнт показав наступні результати: високий і середній рівні покращолюся і стали складати 22,2%, та 55,6% відповідно, а кількість дітей на низькому рівні зменшилась до 22,2%. Аналогічні результати ми отримали і при діагностиці емоційно естетичного компоненту. Високий рівень став складати 33,4 відмотки, середні’ – 44,4, а низький – 22,2%. У контрольній групі результати майже не змінилися і усереднені данні по трьох компонентах стали відповідно: високий рівень – 12,5 %, середній 27,1% та низький – 60,4% (на констатувальному етапі експерименту високий – 8,4%, середній 27,1%, низький – 64,5%).

Для візуалізації езультати сформованості ціннісних орієнтацій дітей експериментальної групи в умовах сім’ї на констатувальному і контрольному етапах експерименту нами була побудована відповідна таюлиця та діаграма.

Таблиця 2.3.

**Результати сформованості ціннісних орієнтацій дітей
експериментальної групи в умовах ЗДО та сім'ї на констатувальному і
контрольному етапах експерименту**

критерії	Констатувальний етап			Контрольний етап		
	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
когнітивний	11,1	22,2	66,7	27,8	44,4	27,8
поведінковий	5,6	22,2	72,2	22,2	55,6	22,2
Емоційно- естетичний	16,6	27,8	55,6	33,4	44,4	22,2

*Рис. 2.3. Результати сформованості ціннісних орієнтацій дітей
експериментальної групи в умовах ЗДО і сім'ї на констатувальному і
контрольному етапах експерименту*

Результати експерименту показали наступне. При порівнянні рівня сформованості ціннісних орієнтацій дітей експериментальної групи на констатувальному і контрольному етапах експерименту когнітивний критерій

значно покращився про що свідчить про зростання високого рівня в групі на 16,6%, середнього на 22,2% та зниження низького на 38,9%. Поведінковий коефіцієнт також мав позитивні зміни: високий рівень збільшився на 16,6%, середній – на 33,4%, а низький зменшився на 50%. Аналогічної картини зазнав і емоційно-естетичний компонент. Високий рівень збільшився на 16,8%, середній на 16,6, а низький знизився на 33,4 %. Загальний вигляд усереднених коефіцієнтів відображено на діаграмі. Все це свідчить про позитивні результати експерименту.

Висновки до розділу 2

У процесі роботи нами були розроблені критерії формування ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку (когнітивний, емоційний, діяльнісний) для визначення рівня розуміння дітьми змісту знань, змісту понять, які представляють фундаментальні духовні цінності.

Результати експерименту показали наступне. При порівнянні рівня сформованості ціннісних орієнтацій дітей експериментальної групи на констатувальному і контрольному етапах експерименту когнітивний критерій значно покращився про що свідчить про зростання високого рівня в групі на 16,6%, середнього на 22,2% та зниження низького на 38,9%.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз літературних джерел підтверджує актуальність та значущість обраної теми, а також дозволяє сформулювати основні висновки та рекомендації, визначені за результатами роботи. Основні висновки полягають у наступному:

- Сім'я є першоосновою розвитку особистості та основою формування ціннісних орієнтирів дітей дошкільного віку. Основний зміст духовно-морального розвитку, виховання та соціалізації зберігається в релігійних, культурних і соціально-історичних традиціях сім'ї, що передаються з покоління в покоління, і сприяє ефективності країни в сучасних умовах. Основні національні цінності що забезпечують економічний розвиток. У сфері цінностей, які повинні бути сформовані у дитини дошкільного віку через домашнє виховання, визначено багато понять: моральні цінності, національні духовно-моральні цінності, базові та основні духовні цінності, основні духовно-моральні цінності, духовні та моральні цінності, духовні та моральні цінності виховання української родини та ін.

- Поняття «цінність» визначається як особливий тип реальності. Цінності не існують самі по собі, а пов'язані не тільки з людиною, а й з об'єктивним світом. Розрізняють кінцеві значення (цільові значення) і інструментальні значення (середні значення). Під «ціннісними орієнтаціями» ми розуміємо відносно стійку систему цінностей, що є вираженням здатності суб'єкта цілісно переживати, сприймати явища і предмети, здійснювати вибірково оцінну діяльність.

Проблему формування ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сімейному середовищі досліджували такі вчені, як Т. Алексенко, І. Бабій, Г. Берендей, Е. Фромм, В. Кравець, М. Коток В.

2. У процесі роботи нами розроблені критерії: інтелектуальний (когнітивний), поведінковий (моральні цінності) та емоційно-естетичн, а також показники та рівні (високий, середній та низький) сформованості для

діагностики ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку. Також для проведення формувального етапу експерименту були визначені форми (індивідуальні, групові та масові) та методи формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку:

- словесні: бесіди, розповіді, читання казок, створення постанови, розігрування її, обговорення проблемних ситуацій.

- наочні: робота за картинками, робота з дидактичним матеріалом, перегляд відеофрагментів, мультфільмів.

- практичні: ігрові ситуації, виготовлення поробок, виготовлення подарунків, власне спостереження дітей

3. Результати експерименту показали наступне. При порівнянні рівня сформованості ціннісних орієнтацій і сім дітей експериментальної групи на констатувальному і контрольному етапах експерименту когнітивний критерій значно покращився про що свідчить зростання високого рівня в групі на 16,6%, середнього на 22,2% та зниження низького на 38,9%. Поведінковий коефіцієнт також мав позитивні зміни: високий рівень збільшився на 16,6%, середній – на 33,4%, а низький зменшився на 50%. Аналогічної картини зазнав і емоційно-естетичний компонент. Високий рівень збільшився на 16,8%, середній на 16,6, а низький знизився на 33,4 %. Загальний вигляд усереднених коефіцієнтів відображено на діаграмі. Все це свідчить про позитивні результати експерименту.

4. Експериментальне дослідження дало підстави розробити методичні рекомендації формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку в умовах родинного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер. А. М. Богуш; кол. авт.: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. [та ін.]. К.: [М-во освіти і науки, молоді та спорту України], 2012. 26 с.
2. Бех І.Д. Духовні цінності розвитку особистості. *Педагогіка і психологія* №4 (14) 1997, науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії пед. наук України.
3. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: [підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти] / Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. 304 с.
4. Богуш А.М., Березовська Л.І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності: Монографія. Одеса: М.П.Черкасов, 2008. 203 с.
5. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей (від народження до 7 років): [монографія]/ А.М. Богуш. К., 2004. 374 с.
6. Бондаренко Н. Б. Формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної культурно-історичної спадщини: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.17 / Наталя Борисівна Бондаренко: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2007. 186 с.
7. Виховання гуманних почуттів у дітей / С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Тищенко О. Вовчик-Блакитна, Ю.О. Приходько; [за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк]. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 168 с.
8. Виховання духовності особистості: навчально-методичний посібник / [М.Й. Боришевський, Л.І. Пилипенко, О.І. Пенькова та ін.]; за аг. Ред.. М.Й. Боришевського. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.
9. Гаврилюк С. М. Художній розвиток дітей 5-7 років засобами театралізованої діяльності в умовах навчально-виховного комплексу

- «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад»: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук 13.00.07. Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2010. 256 с.
10. Гавриш Н.В. Типологія мовленнєвотворчої діяльності дошкільнят. Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. наук. пр. Київського державного лінгвістичного університету. Вип.12. К., 2000. С. 96-100.
 11. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / Н.В. Гавриш. Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2001. 218 с.
 12. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення: методичний посібник для вихователів. Донецьк, 1999. 170с.
 13. Гудачек Я. Ценностная ориентация личности. Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности. М., 2001. С. 102-109.
 14. В.А. Сухомлинский. Родительская педагогика. Н-ск., 1985 г.
 15. Черняк Е.М. Социология семьи. М., 2003. С.102-109.
 16. Дитина у сучасному соціопросторі: навч. посіб. / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, І. М. Біла та ін.; за ред. Т. О. Піроженко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ; Кіровоград. Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
 17. Закон України «Про дошкільну освіту». *Урядовий кур'єр*. 2001. № 144. С.1-9.
 18. Зубрицька-Макота І. В. Психологічні умови формування уявлень про моральні норми у дошкільників: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук 19.00.07 / Ірина Володимирівна Зубрицька -Макота: Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2011. 230 с.
 19. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Науково-методичний посібник. К., МАУП, 2000. 312с.
 20. Карабаєва І. Дитяче свято як засіб формування ціннісних орієнтацій дошкільників. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2014. № 2. С. 27–33.
 21. Карасьова К. В., Піроженко Т. О. Світ дитячої гри: навчально-методичний посібник. Київ: Шк. світ, 2010. 128 с.

22. Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника: навчальний посібник / Т.О. Піроженко, С.О.Ладивір, Л.І. Соловійова та ін. Київ: Видавничий дім «Слово», 2016. 56 с.
23. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук. метод. посіб. /наук. ред. О.Л.Кононко. Київ: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243с.
24. Кондратенко Т. Д. Обучение старших дошкольников. Київ: Рад. школа, 1986. 152 с.
25. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2 ч. Ч. 1: «Концепції, проектування, технології створення». Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 320 с.
26. Ладивір С. Поле ціннісних орієнтацій старших дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. № 8. С. 11–15.
27. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етнорегіону): дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08 / Віолетта Валеріївна Лаппо; АПН України. Ін-т пробл. виховання. К., 2008. 287 с.
28. Максименко С.Д. Генетична психологія: Методологическая рефлексия проблем развития в психологии. М.: Рефлбук; К. Ваклер, 2000. 320с.
29. Максименко С.Д. Особистість: Проблема структури (генетичний аспект) *Актуальні проблеми сучасної психології*: наук. записки Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України; [за ред. акад. С.Д. Максименка]. Вип. 23. Київ: Норадрук, 2003. С. 3–14.
30. Маршицька В. В. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08 / Вікторія В'ячеславівна Маршицька; АПН України. Ін-т пробл. Виховання. Київ, 2003. 186 с.
31. Паласевич І. Дошкільна лінгводидактика. - Ч. II: метод. матеріали до семінар. занять [для фахівців I (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 012 «Дошкільна освіта»] / І. Паласевич. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2016. 108 с.

32. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника - перспективи розвитку: навчально-методичний посібник Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.

33. Піроженко Т. О., Хартма О. Ю. Виховуємо дитину – зростаємо як батьки: навчально-методичний посібник / Т.О. Піроженко, О.Ю. Хартман. Тернопіль. Мандрівець, 2014. 168 с.

34. Піроженко Т. О., Хартман О.Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку. *Дошкільна освіта*: наук.-пр. журнал ЗОШПО. 2010. №2(28). С. 68–73

35. Піроженко Т. О., Ладивір С. О. Соціальна ситуація розвитку сучасної дитини. *Дошкільне виховання*. 2010. № 6. С. 4–9.

36. Піроженко Т. О. Діяльнісна природа творчої активності дошкільника. *Актуальні проблеми психології*: Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. / [за ред. В. О. Моляко]. Житомир. Вид-во ЖДУ. 2010. Т. XII, В. 10. С. 264–271.

37. Піроженко Т. О. Загальнолюдські цінності як простір оцінювання дитиною оточуючої дійсності. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. Т. VI. Психологія обдарованості. Випуск 6. 235 с., С.140–149.

38. Піроженко Т., Ладивір С., Карасьова К., Соловійова Л. Методичні засади вивчення ціннісних орієнтацій дитини старшого дошкільного віку. Зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: проблеми загальної та педагогічної психології; [за ред. С. Д. Максименка]. Київ: «Гнозис». Т. XIII. Ч. 1. 2011. С. 307–317

39. Піроженко Т., Байер О. Вплив самооцінки на розвиток саморегуляції дошкільників. *Дошкільна освіта: наук. практи. журнал ЗОШПО*. 2012. №2 (8). С. 23–26

40. Прийняття дитиною цінностей: посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2018. 240 с.
41. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посібник. за ред. Т.О.Піроженко. Київ. Видавничий Дім «Слово», 2017. 64с.
42. Соловйова Л. Формуємо цілеспрямованість та наполегливість у дошкільників: оптимізація взаємодії з дорослим / Л. Соловйова // Спеціалізований журнал «Вихователь–методист дошкільного закладу». 2015. № 9. С. 14–20.
43. Соціально значущі цінності в життєдіяльності майбутнього школяра: методичні рекомендації / Т.О.Піроженко,Л.І.Соловйова, О.Ю.Хартман; зв ред.. Т.О.Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 32с.
44. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світ: метод. рек. / [Т.О. Піроженко, С.О.Ладивір, К.В. Карасьова та ін.]; за ред. Т.О. Піроженко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. Київ; Кіровоград. Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
45. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: навч.-метод. посібник / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова та ін. К. Видавничий Дім «Слово», 2016. 248 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 2.1. Зміст освітнього напрямку «Дитина в соціумі» Базового компонента

Зміст освіти	Результати освітньої роботи
Сім'я	<p>Розуміти зміст понять «сім'я» та «сімейні традиції» (склад, символіка: співжиття, взаємоповага, любов, співчуття, сімейні обов'язки, повага та гідне ставлення до членів сім'ї, збереження сімейних традицій).</p> <p>Батьки піклуються про своїх дітей, плачуть їх, ставляться до них з любов'ю та повагою, розуміють, що вони – найближчі люди, які піклуються про них.</p> <p>Відповідати на їхні скарги та прохання та дотримуватись порад дорослих.</p> <p>Встановлювати та підтримувати дружні та доброзичливі стосунки з братами та сестрами та ставтеся до них з любов'ю.</p> <p>Піклується про рідних, слухає старших, піклується про молодших.</p> <p>Поважайте своїх дідусів та бабусь, дбайте про їхнє здоров'я та благополуччя. Ставтеся до них з повагою.</p> <p>Не ображайте її словами, діями чи ставленням.</p> <p>Дотримуймося правил сімейного співіснування.</p> <p>Знає обов'язки кожного члена сім'ї, старається виконувати свої обов'язки та підтримує порядок у квартирі.</p> <p>Пожалійте хворих членів сім'ї і постарайтеся надати посильну допомогу.</p>
Родина	<p>Розуміє, що сім'я складається з родичів батька і матері, визнає ступінь спорідненості. Бере активну участь у підтримці родинних зв'язків, виявляє зацікавленість у спільних сімейних заходах, святах, зустрічах, фото- і фільмотеках тощо. Вони чуйні та уважні, і якщо їхні власні бажання заважають сім'ї, вони пригнічують їх і докладають зусиль, щоб бути залученими до спільних сімейних інтересів і проблем.</p>
Родинно побутова компетенція	<p>Здатність визнавати та дотримуватися норм і правил сімейного (родинного) співжиття; здатність підтримувати дружні, доброзичливі та довірливі стосунки в родинному колі, виявляти турботу та любов до рідних і близьких.</p>
Люди	<p>Вміє впізнавати та привітно вітатися зі знайомими людьми (наприклад, друзями, однолітками, сусідами, батьками, працівниками дошкільного закладу). Має бажання та вміння спілкуватися в дружній манері. Вміє слухати дорослих, відповідати на запитання, реагувати на прохання та пропозиції і ставитися до них ввічливо.</p>

Дорослі	Толерантно спілкується з дорослими різного віку, статі, національності та соціального статусу. Готова виявляти повагу та допомогу у спілкуванні з ними та у власній поведінці. З повагою ставиться до старших людей. Прагне бути схожою на родичів і дорослих, які користуються авторитетом.
Діти	Може позитивно взаємодіяти і спілкуватися з дітьми різного віку. Виявляти зацікавленість і мотивацію у спільній діяльності (іграх, продуктивних видах діяльності), ділитися своїм досвідом, навичками і знаннями та підтримувати спільні цілі діяльності. Вміє встановлювати і підтримувати партнерські, робочі та особисті стосунки з іншими дітьми. Уникає гострих конфліктів і прагне до порозуміння. Прогнозує наслідки своєї негативної поведінки та розуміє причини непорозуміння. Визнає власну провину і відмовляється від власних інтересів. Знає і використовує мову пояснень, виправдань і вибачень.
Група	Розуміти, що група - це об'єднання, засноване на особистій емпатії та емоційних стосунках між її членами. Розуміти, що групу об'єднують спільні цінності, чесні та відкриті стосунки, довіра, певний кодекс поведінки та прихильне ставлення один до одного. Розуміти, що дружба-це прояв взаємної довіри, лояльності та поваги між людьми. Будувати дружбу з людьми, які їм подобаються, і розуміти, що дружбу треба цінувати. Розуміти, що кожна країна має свою територію, культуру, звичаї та мову. Розуміти, що всі люди у світі прагнуть до миру і щастя.
Соціально – комунікативна компетенція	Розпізнавати різні соціальні ролі людей (наприклад, друзі, незнайомці, сім'я, діти, дорослі, жінки, чоловіки), розуміти основні соціальні, моральні та етичні норми між особистісних стосунків і вміти дотримуватися їх у спілкуванні. Вміння взаємодіяти з оточуючими: узгоджувати свою поведінку та поведінку з іншими, усвідомлювати своє місце в соціальному середовищі та мати позитивне уявлення про себе. Емпатія, співчуття та допомога іншим; вміння обирати адекватні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Дидактичні матеріали до формування цінності «Чесність»

«Як виховати в дітях чесність?»

Порада 1. Довіряйте своїй дитині.

Загальне правило полягає в тому, що діти реагують на довіру; якщо їх обманюють, вони не зрозуміють. Дайте дитині відчуття і знати, що ви вірите і довіряєте їй.

Порада 2. Поясніть дитині дитячою мовою, що світ побудований на правді.

Люди живуть у злагоді лише тоді, коли довіряють одне одному.

Порада 3. Не створюйте ситуацій в яких би ви обманювали дитину.

Слід уникати подвійних запитань, оскільки легше сказати неправду, ніж правду.

Порада 4. Не проводьте принизливих допитів.

Порада 5. Винагороджуйте чесність.

Якщо ваша дитина зізнається вам, покажіть своє задоволення: "Я радий, що ти був чесним, тому що ти сказав мені правду".

Порада 6. Подавайте приклад доброчесності.

Чи просите ви своїх дітей відповідати на телефонні дзвінки, коли вас немає вдома?

Діти чесні за своєю природою. А ми зазвичай самі провокуємо дітей на обман. Якщо ми провокуємо їх першими, і якщо їхні "казки" дозволяють їм знову і знову уникати проблем, діти звикнуть до брехні.

Як ми це робимо?

Найпоширеніший метод - поставити дитину в ситуацію, коли їй потрібно проявити винахідливість і придумати різні історії для своїх батьків. Можливо, у дитини є велика проблема, з якою вона не зможе впоратися самотійно. Чому вона не говорить про це? Вони не можуть очікувати, що ви їх зрозумієте або допоможете їм? Соромиться вас? Він/вона не довіряє вам? Боїться вас? Чи

будуть вони шукати допомоги де інде? Чи знайдуть її? Якщо знайде, то що це буде за допомога? Як бачите, дитяча брехня не безпечна тим, що вона не тільки вводить вас в оману, але й відводить від вас! А ще це ознака того, що дитина сумнівається у вашій безумовній любові!

Діти будуть чесними зі своїми батьками лише тоді, коли вони:

1. Довіряють своїм батькам;
2. Не боїться батьківського гніву чи осуду;
3. Впевнена, що щоб не сталося, її не принизять як особистість;
4. Не її обговорюють, а її поведінку, яка потребує корекції;
5. Їй допомагають і підтримують, коли їй погано;
6. Дитина знає і розуміє, що ви на її боці;

Впевнена, якщо її накажуть, то мудро і справедливо. Взагалі, діти мають сильне почуття справедливості і зневажають тих, хто його не проявляє- як тиранів, так і занадто поблажливих людей!

Маленька брехня накопичується і створює велику недовіру. Коли довіра втрачається, умовна любов поступово розпадається! Діти розуміють: є умови, за яких батьки мене люблять. Любов до мене стає чимось іншим: умовною.

Далі йдуть ознаки того, що дитина говорить неправду. Але знову ж таки, це не привід звинувачувати. В які умови ви ставите свою любов? Що ви можете зробити, щоб відновити свою первісну безумовну любов? Отже, якщо ваша дитина щось говорить вам або відповідає на ваші запитання, ви повинні бути уважними:

1. Намагається відводити погляд і не дивитися вам в очі
2. Коли дитина починає щось говорити, то підносить руку до рота. Цей жест очевидний у малих дітей, але він менш виразний, у дорослих - він просто торкається рота
3. Тре очі
4. Часто кашляє під час розмови
5. Тре підборіддя та скроні

6. Несвідомий дотик до носа
7. Скручує мочки вух
8. Чухання шиї, висмикування комірця
9. Ховають руки в кишені і намагаються щось приховати.

Перераховувати ознаки того, що батьки говорять неправду не має потреби!

Тема. Чесність і правдивість.

Мета. Розширити зміст понять "чесність" і "правдивість"; вчити усвідомлювати ці моральні явища; розвивати вміння оцінювати власну поведінку та поведінку товаришів; виховувати чесність і порядність.

Обладнання: вірші та оповідання за темою, друковані прислів'я на дошці, жетони, мультимедійний та музичний супровід.

Хід роботи:

I. Вступна частина

1. Привітання

Візьмімося за руки,

Нам усім буде весело разом.

У класі ми всі друзі

Сяють посмішки і лунає сміх

2. Перевірка готовності до роботи.

Діти, постарайтеся ні про що не хвилюватися. Будь ласка, покажіть мені як треба правильно сидіти і тримати правильно руки.

3.Оголошення теми уроку.

- Сьогоднішній урок тісно пов'язаний із реальним життям. Ті з нас, хто прагне стати ідеальною людиною, повинні пройти довгий шлях самоосвіти. Брехня й обман підступні і можуть змусити людей повірити, що вони прикидаються правдивими, що брехня є найкращим вибором у даний момент і що лише одна людина може вийти з кризової ситуації. Слово - брехня діє як хитрий ворог. Ми самі повинні виробити звички і навички боротьби з цим

ворогом. І найкращий спосіб боротися з брехнею – розпізнати її, зрозуміти й викрити.

II. Основна частина

1. Розповідь вихователя

- Як ви розумієте значення слова "правда"?

- Словник дає таке визначення: "Правда - це те, що відповідає дійсності; істина".

Чи було вам коли-небудь дуже важко говорити правду? Коли ви відчуваєте провину за те, що зробили, вам може захотітися звинуватити когось іншого. У цьому випадку не говорити правду тісно пов'язане з боягузством.

Іноді бажання не образити чи засмутити друзів змушує вас соромитися говорити правду. Але це не безглуздо: "Друг-це не той, хто розливає мед, а той, хто говорить правду".

Іноді люди обманюють, щоб виправдати свою лінь. Наприклад, їм не хочеться робити домашнє завдання, тому вони кажуть мамі чи татові: "У мене сьогодні не було ніякого домашнього завдання". Або вони проспали і запізнилися до школи, а виправдовуються саме тим, що будильник вийшов з ладу.

Той, хто збрехав хоча б раз, втрачає довіру інших і моральне право вимагати правдивого відношення до себе..

Затямте, дівчатка!

Затямте, хлоп'ята!

Безчесність, брехливість -

це кепсько, це вада,

Для чесності часом

не вистачить духу -

І ось як виходить:

втрачаєш ти друга.

Хто збреше хоч раз, потім знову нам збреше,

І буде від цього нікому не легше...

Неправда підступно затягне у пуга...

Тому краще бути чесним і правдивим!

- Уявіть собі, що Фея Правди доторкнулася до вас своєю чарівною паличкою, і ви перестали брехати і відтепер будете говорити тільки правду (вчитель роздає кожному учневі "серце правди").

-Це серце допоможе вам говорити лише правду.

2. Опрацювання дитячої казки «Канікули у бабусі»

- Діти, послухайте першу історію і дайте відповідь на запитання: що відчув Олесько, коли дізнався, що бабуся збирається зварити холодець з півня?

Маленький Олесько приїжджає до бабусі в село на канікули. Хлопчику дуже цікаво в бабусиному саду! Там гуляють качки, бігають кури та маленькі курчата. Але найбільше Олесеві сподобався півень. Він був гарний, барвистий і яскравий, його хвіст перламутровий і переливався різними кольорами! А який він активний і як голосно кукурікає!

Одного разу бабуся пішла в магазин і сказала онукові, щоб він сидів вдома тихо і не робив нічого поганого. Спочатку він гуляв по саду, але потім йому стало нудно. Він зайшов до будинку, забув зачинити двері і почав нишпорити в кухонних шафах. "Сіль, крупи, макарони... А це що?"-Хлопчик помітив велику скляну банку. "Схоже на варення". - подумав хлопчик. Хлопчик вирішив відкрити банку і спробувати смачне бабусине варення. Тільки-но він дістав банку з шафи, як на сінник влетів півень і почав кукурікати! Від несподіванки Олеськ впустив банку на підлогу. Банка з шумом розбилася, а варення перетворилося на липку червону калюжу, що розтеклася по вулиці.

Раптом до хати зайшла бабуся. "Боже ж мій! Вигукнула вона в розпачі.- Навіщо ти розбив ла варення, онуку? Я думала, що спечу пиріг з цим варенням, і навіть борошна купила!

Олесько був наляканий і збентежений. Він вирішив неправду сказати: «Бабусю, це не я! Це був півник. Півник зайшов до хати, відчинив крилами шафу і перекинув банку на підлогу».

«Справді?» - здивувалася бабуся. «Так, так», - схвильовано відповів Олесько.

Хлопчик почав захоплено розповідати, як неслухняний півень залетів до хати, махав крильми і підлітав, а згодом наробив шкоди.

«Якщо ж так, - сказала бабуся, - то завтра з нашого півня буде холодець». І бабуся мовчки почала прибирати безлад. Олесю раптом стало соромно, незручно і прикро... «Мені шкода півника!» Це я винен, що півня заріжуть!» - подумав Олесь.

Він зібрався з духом, підійшов до бабусі і тихо сказав: «Бабусю, це був не півник. Це я розбив банку. Я забув зачинити двері, і півень зайшов у сіни. Півень закричав, а я так злякалася, що впусти в банку... Вибач, бабусю. Будь ласка, не ріж півника...».

Бабуся суворо подивилася на онука. «Незнаю, як би я почувалася, як би мені довелося відповідати за півника».

Олесько виглянув у садок і побачив півня з чубчиком, який клював овес. Він зрозумів, що бабуся розсердилася. Але тепер хлопчик почувався набагато краще.

Запитання до тексту:

- * Як би ви вчинили коли були б на місці Олеся?
- * Як ви думаєте, чому хлопчик сказав неправду бабусі?
- * Чи повірила бабуся онукові?
- * Чи думав Олесь про те, як буде покараний півень?
- * Що відчув Олесь, коли дізнався, що бабуся збирається його покарати?
- * Що відчув хлопчик, коли дізнався, що бабуся збирається зварити з півня холодець?
- * Чому хлопчик вирішив зізнатися в тому, що він зробив?
- * Чи відчув хлопчик моральне полегшення, коли нарешті сказав правду? Чому?

3. Гра «Мозковий штурм»

-Діти, зараз ми разом закінчимо речення, тому слухайте уважно.

1. Коли я говорю неправду, я відчуваю ...
2. Коли мені говорять неправду, я відчуваю ...
3. Людина, яка обманює ...

Отже, робимо висновки про те що:

1. Мені погано і коли мене обманюють, і коли мене обманюють;
2. Людина, яка обманює, компрометує себе в очах інших, втрачає довіру та хороше ставлення до себе.

Відомий французький письменник Еміль Золя сказав: «Якщо приховати правду і закопати її під землю, вона неодмінно розростеться і зміцніє настільки, що одного дня вирветься назовні й знищить усе на своєму шляху».

Підтвердження цієї думки знаходимо в українському фольклорі, особливо в приказках та прислів'ях.

Запитання до тексту:

- Що не так зробив хлопчик?
- Що б ти йому порадив, якби зустрівся з ним?

4. Гра «Чесно – нечесно».

- Я буду ставити вам запитання. Якщо ваша відповідь «так» - ви сидіте, не встаєте, а якщо «ні» - то підвестися.

Чи справедливо кинути друга в біді?

Чи справедливо визнати себе винним?

Чи справедливо обговорювати чийсь дії?

Чи справедливо зізнатися своїм батькам, що ти отримав погану оцінку двійку?

Чи справедливо взяти чужу власність без дозволу?

Чи справедливо використовувати підказки

Чи справедливо повертати знайдені речі їхнім власникам?

Чи справедливо, якщо ви вчиняєте неправомірні дії, а інших підозрюють у цьому?

Якщо продавець магазину дає вам більше здачі, ніж потрібно, чи справедливо повертати гроші магазину?

5. Фізкульт хвилинка

Відео «Мульт-зарядка»

6. Гра «Дайте відповідь»

Як би ви вчинили, коли:

- знаєте, що товарищ завинив, а карають іншого хлопчика? (2-3 уч.)
- соромно сказати правду?(2-3 уч.)

7. Опрацювання оповідання Г.М.Кирпи «Маленька брехня»

Послухайте історію дівчинки Наталки, яка вірила, що маленька брехня - це не брехня, і дайте відповіді на запитання після розповіді.

Ганнуся впала і зламала ногу. Їй довелося залишитися в дома в гіпсі. Вона пропускала багато занять у школі і дуже хвилювалася, що відстане від однокласників.

Її друзі вирішили допомогти однокласниці. Вони вирішили щодня ходити до неї і приносити домашні завдання і пояснювати все, що вона не розуміла.

Коли настала черга Наталі відвідати Ганну, вона не пішла до однокласниці. А у класі однокласникам збрехала, що її бабуся хвора.

- Як тобі не соромно! Обурилася Надя. Ти вчора цілий день на вулиці зі скакалкою стрибала.

- Нічого страшного, - трохи почервоніла Наталка.

Маленька брехня так само шкідлива, як і велика. Адже маленька брехня являється брехнею, а напів брехня це теж брехня.

Питання до тексту.

Як ви вважаєте, існує маленька чи велика брехня?

III. Підсумок уроку

- Чи поважаєш ти людей, які брешуть? Чому?
- Чи хочемо ми, щоб нас поважали?

Прислів'я про правду

Топчи правду в калюжу, і все одно вона буде чистою.

Брехня стоїть на одній нозі, правда-на двох.

Правда - як олія, наверх з води стікає.

Правда, як олія, з води випливає.

Правда не тоне і в морі.

Правда піднімається з морських глибин, брехня в цей час тоне.

Все минає, залишається тільки правда.

Правду не можна приховати.

Правда не боїться суду.

Правда як колочка в око.

Правда не є гріхом.

Правду ніде не сховаєш.

З правдою ти можеш обійти весь світ, а от з брехнею не прийдеш і до порога.

Не шукай правди в інших, коли не маєш її для себе.

Друг-цене той, хто розливає мед, а той, хто говорить правду.

У нього правди стільки, скільки в решеті води.

Він має стільки правди, яку заліза срібла.

У нього правди стільки, скільки козиного хвоста.

Легко тим, хто бреше, але важко тим, хто говорить правду.

Говоріть правду і за свого батька!

Правда буває і в черевіку, а злочин і у чоботі.

Правда не потребує роздумів.

Там, де панує сила, правду замовчують.

Краще терпіти кривду, ніж чинити зло.

Там, де випливають гроші, правда тоне.

На брехні можна об'їхати весь світ, але не можна повернутися.

Світ не стоїть на брехні.

Існує багато брехні, але є тільки одна правда.

Два брехуни не кажуть правди.

Художні твори

Казка «Хлопчик-пастух»

Три брати пасли отару овець. Двоє старших братів мали спуститися з гори в село. Вони залишили найменшому братові гудок і сказали сигналити, як тільки йому загрожує небезпека. Не встигли брати розійтися, як пролунав гудок, який попереджав їх про небезпеку. Вони швидко повернули назад, але виявилось, що хлопець просто пожартував. Брати знову вирушили в дорогу, але незабаром довелося повернути назад. Виявилось, що брат знову пожартував. Розсердилися брати і знову почали спускатися з гори. Вони почули звук гудка, але брати подумали, що це ще одна дитяча витівка, і не звернули на це уваги. Але цього разу небезпека була реальною. На отару напала зграя вовків. Якщо ти збрешеш двічі, не сподівайся, що тобі повірять втретє.

Казка «Лисичка в суддях»

Двоє котиків роздобули собі клинчик сиру. Пішли з ним далі і почали міркувати, як його краще поділити, щоб не було кривди ні тому, ні тому, щоб якраз по правді рівнесенько розділити. Один котик і каже:

Двом котам дістався шматок сиру. Вони гулялися з сиром і почали думати, як краще поділити його, щоб ніхто не образився і щоб вони могли поділити його порівну. Один з котів сказав:

- Поділим отак, упоперек. А другий каже:

- Ні, розділимо краще вздовж. Отак і сперечаються. Коли се біжить лисичка і побачила котиків, побачила сир, спинилася й питає:

- А що тут у вас таке? Про що клопочетесь?

- Так і так, - говорять котики, - ось не знаємо, як нам краще поділити клинчик сиру. - Е, - каже лисичка, - се можна дуже добре зробити. Ось дайте я вас поділю! Котики й дали їй, щоб розділила. Лисичка переділила сир надвоє, далі й каже:

- А давай таким чином, ми поділимо сир посередині. Інший каже:

- Та, ні давай розділимо вертикально. Аж ось біжить лисиця, побачила котів, побачила сир, зупинилася і запитала:

-Що тут трапилось? Про що ви сперечаєтесь?

-Коти кажуть: «Ми не знаємо, як краще поділити сир».

- А лисиця і каже. Я поділю вам! Коти віддали сир лисиці. Лисиця розділила сир навпіл і сказала.

- Ні, оцей шматочок - більший, треба порівняти.

Та й над'їла одного шматочка.

- А тепер, - каже, - оцей більший, треба його трохи підрівняти, щоб по правді було.

Не можна, щоб комусь із вас кривда була!

І знов над'їла. Та так рівняла, рівняла - то того шматочка над'їсть, то того, - поки стало дві зовсім маленькі грудочки.

- Ну, - каже лисичка, - оце ж маєте тепер вже зовсім однаковісінькі шматочки - хоч і на вагу покладіте!

- Ну добре, - кажуть котики, - але ж ти багато нашого сиру з'їла! За віщо ж ти стільки нашого добра взяла?

- Як за віщо? - одказала лисичка. - А я ж вас за те поділила!

- Ні, нечеб то цей шматочок більший. І вона з'їла шматочок.

- А тепер каже: «Цей більший, тож давай його трохи підрівняємо, щоб було чесно».

І вона надкусила його знову. І знову з'їла, і знову з'їла, і знову з'їла, і знову з'їла, і знову з'їла, і знову відкусила, аж поки не залишилося два дуже маленьких шматочки.

-Що ж, - сказала лисиця, - оце ж маєте тепер вже зовсім однаковісінькі шматочки.

-Але ж ти з'їла багато нашого сиру! Навіщо ти з'їла так багато нашого доброго сиру?

- Як за що? – сказала лисиц. -Тому що я його поділила порівну!

Казка «Знай міру»

Через сад проходив овочівник і кухар.

-Подивися, - каже кухар, он у капусти яка велика голова завбільшки з казан,

-Ти мене не здивуєш, -відповідає овочівник. -Якось язнайшов качан капусти розміром з будинок.

-Кухар відповідає: -Я також робив такі великі казани, схожі розмірами на клуб. Овочівник розсміявся.

- Який хвалькуватий! Навіть не червоніє, коли бреше! Я знаю міру брехні, скажи мені, навіщо тобі такий великий казан?

- Я просто хотів зварити трохи капусти яка у тебе росте.

Оповідання «Неслухняний м'ячик» В. Сухомлинський

Усякі бувають м'ячики: і хороші, і погані. Тільки великим дітям чомусь попадаються завжди хороші, а малим неодмінно погані, пустотливі. Важко з таким пустотливим м'ячиком гратися: завжди він намагається кудись закотитися чи зробити яку шкоду. Був такий неслухняний м'ячик і в Людочки. М'ячик - як усі м'ячики, нічого особливого: один бік синій, другий червоний. Коли мама купувала його в магазині, продавець сказав, що ліпшого м'ячика в усьому світі не знайти. А виявився він таким неслухняним, що з ним просто не можна було гратися. Тільки підкинеш - а він тікати. Біжить за ним Людочка, біжить за ним тато і ледве-ледве спіймають його десь у канавці. І не тільки в саду він такий - вдома теж любить попустувати. То стрибне на буфет, то на стіл. А недавно таке було. Взяла Людочка м'ячик і почала з ним гратися в кімнаті. Спершу він добре стрибав, невисоко. А потім розпустувався і почав стрибати то на ліжку, то на комод, то на стіл. І раптом як скочить на підвіконня, а чашка з молоком - дзень! - і розбилась. Людочка швиденько схопила ганчірку й заходилась витирати, та не встигла - до кімнати увійшла мама.

- Це що таке? Чому молоко на підлозі і чашка розбита? - спитала вона.

- Це не я, мамочко,це м'ячик розбив, - відповіла Людочка.

- Де ж він? - Він тебе злякався і втік під ліжко. - Який він неслухняний у тебе. Ну я ж йому!.

- Мамусю, не треба його ставити в куток. Він ненавмисне. Мама заглянула під ліжко, дістала м'ячик і, не довго думаючи, покотила його в куток.

- А ти, - сказала вона дочці, - дивись не підходь до нього. Як жаліла Людочка бідного м'ячика! Він лежав у кутку сам і, напевне, гірко-гірко плакав. Людочка все поглядала на нього, і так їй хотілося взяти його в руки, пожаліти, але мама нікуди не виходила з кімнати. Раз у раз Людочка підходила до мами і запитувала:

- Вже можна?

- Ні, - сердито відповідала мама. Потім Людочка не витримала і сказала:

- Мамусю, це ми разом розбили чашку...

- Так чому ж ти одразу не сказала мені про це? Людочка, опустивши додолу очі, потупцялася на місці:

- Я думала, що йому все одно... Мама з докором похитала головою:

- Не можна свою провину звалювати на іншого.

Треба завжди говорити правду. Ну, а за те, що ти сказала правду, на цей раз прощаю. Ох і весело ж підстрибнув м'ячик! Потім ударився об підлогу і знову підскочив. І скільки він не стрибав, крім Людоччиних рук, він нікуди більше не потрапляв.

Дидактичні матеріали до формування цінності «Турбота»

Поради щодо виховання чуйної дитини

1. Заохочуйте увагу й турботу

Учіть дитину бути ніжною й ласкавою. Ваша дитина з радістю бере на руки новонародженого малюка, але це виходить у неї якось грубувато? Нічого, просто наберіться терпіння й покажіть їй правильний спосіб. Скажіть: «Ти береш малюка трохи незграбно. Давай робити це ніжно. Ось так...». Потім торкніться руки вашої дитини й наочно покажіть, як виглядає ніжний дотик.

Розмовляйте лагідно. Ваше добре турботливе ставлення буде дітям прикладом того, як треба ставитись до інших людей. Коли вашій дитині боляче або вона погано себе почуває, даруйте їй своє тепло й турботу: «Мама дуже хвилюється, що ти себе погано почуваєш. Давай, ти ляжеш на диван, ми тебе вкутаємо, щоб тобі стало тепло й затишно і ти змогла відпочити, доки я приготую вечерю».

2. Виховуйте співчуття на прикладах

Ви всією сім'єю вирушаєте на вечерю в ресторан, і офіціантка приносить вам не ті страви, які ви замовили. І хоча ви прочекали своє замовлення півгодини (та й діти дуже голодні!), не піддавайтесь спокусі прокричати: «Та що ж це таке, врешті-решт? Це абсолютно не те, що ми замовляли!».

Краще покажіть приклад терпіння й розуміння. Скажіть: «Вибачте, мої діти замовили курку, а не яловичину. Чи не могли б ви забрати це та принести ті страви, які ми замовили?». Потім поясніть ситуацію дітям і попросіть їх поставити себе на місце іншої людини (офіціантки): «Як, на вашу думку, почуває себе людина на такій метушливій і копіткій роботі?».

3. Пишіть оригінальні листи подяки

У сучасному техногенному світі люди для висловлення своїх думок використовують, як правило, електронну пошту, смс-повідомлення та соціальні мережі. Хоча це все прекрасно та зручно, але власноруч написана записка із приємними добрими словами – це чудовий приклад вираження подяки.

Коли діти отримують приємний подарунок або несподівану допомогу, попросіть їх написати особистий лист подяки. Спитайте їх: «Як би ви себе відчули, коли б витратили багато часу на вибір чудового подарунка для друга, а він вам не подякував?» і «Що відчуватиме ваш друг, коли отримає поштою дуже особистий лист зі словами подяки?».

Якщо ваша дитина ще маленька, не наполягайте на тому, щоб вона обов'язково брала в руки ручку й писала записку (навіть якщо вона просто подумає про те, як висловити свою подяку, це вже величезне досягнення). Просто самі напишіть лист і попросіть малюка підписати його.

4. Схвалюйте добрі вчинки

Коли ви бачите, як ваш син пропонує приятелю половину свого бутерброда, звертайте на це свою увагу й підкреслюйте: «Ти молодець, що поділився своїм бутербродом, хоча він був зовсім невеликим». І додайте: «Як ти думаєш, що Сашко відчув, коли ти з ним поділився?».

Або, як у випадку з рожевими джинсами, можна сказати доньці: «Донечко, це просто неймовірно, що ти віддала дівчинці останню пару джинсів, хоча так сильно їх хотіла. Як ти думаєш, що вона відчула, коли вдягла їх у школу вперше?».

Це сіє насіння доброти, яке неодмінно проросте в майбутньому.

5. Волонтерська діяльність

Батьки можуть турбуватись через те, що знайомство дітей із суворими життєвими реаліями буде занадто травмувати їх незміцнілу емоційну сферу. Але, виявляється, коли діти бачать страждання інших людей, вони починають відчувати вдячність за те, що мають, і пишатись тим, що можуть допомогти комусь.

Чудовий спосіб залучити дітей до волонтерської діяльності – допомагати в церкві перед релігійними святами, відвідувати будинки для літніх людей та інтернати. Потрібно, щоб діти розглядали благодійність як відповідальність, а не як один з варіантів діяльності. Якщо у вашій родині стануть звичкою благодійність і волонтерська діяльність, діти, коли виростуть, не тільки будуть самі допомагати знедоленим людям, а й пропагуватимуть волонтерську роботу серед своїх друзів, однокурсників. Ваші діти зрозуміють, що не всі малюки так добре харчуються й отримують таку ж любов і турботу, як вони.

6. Навчайте дітей піклуватись у дружніх стосунках

Одна з кращих можливостей для батьків виховувати в дітей турботу та співчуття надається їм під час щоденних ігор на дитячому майданчику.

- **Забороняйте дітям обзивати інших дітей.** Починати вчити співчуття треба з розповіді дитині про те, що припустимо, а що ні. Наприклад, під час гри вашого сина з іншим хлопчиком ви почули, як він назвав приятеля «поросся». Звісно, це не жахлива образа й навіть може примусити вас засміятись, але замість того, щоб не звернути увагу на інцидент, негайно втруťтесь й розкажіть дитині, що доброта у ставленні до тих, хто їх оточує, є правилом, а казати образливі слова неприпустимо. Якщо ви втручаєтесь негайно, то даєте зрозуміти дитині, що доброта повинна стояти на першому місці, а обзиватись не можна за жодних обставин.

- **Помічайте доброту.** Коли ви помічаєте, як ваша дитина пропонує лопатку приятелю в пісочниці, підкріпіть її дії фразою: «Ти проявив себе як хороший друг» або «Ти дуже добре проявив турботу». Згодом дитина зрозуміє, що допомога другу, сестрі, сусіду й будь-якій людині – це те, що ви цінуєте.

- **Будьте уважним.** Хоча набагато простіше роздати запрошення на день народження дитини безпосередньо на дитячому майданчику, ніж відправляти їх по пошті або телефоном, поясніть їй, що ті діти, які будуть перебувати поруч і при цьому не отримують запрошення, можуть образитись. Поясніть, що хоча ви не можете запросити на свято всіх дітей, ви можете зробити так, щоб ті діти, яких ви не запросили, не відчували себе ображеними.

Чітко поясніть дитині, що розсудливий спосіб вирішити ситуацію полягає в тому, щоб ніхто не образився. Якщо ви пояснюєте дитині, чому ви робите так, а не інакше, це залишить у неї незабутнє враження. І в майбутньому вона, треба сподіватись, буде поводитись так, як і ви в подібній ситуації

Ігри та вправи, спрямовані на розвиток у дітей навичок спільної діяльності, почуття колективізму, розуміння індивідуальних особливостей інших людей, формування уважного, доброзичливого ставлення до людей і

один до одного

«Біографія за фотографією»

Мета. Вироблення чуйності до переживань іншого.

Для цієї вправи вам знадобляться кілька фотографій. Добре, якщо ці фотографії принесуть самі діти, але в цьому разі слід простежити, щоб кожній дитині дісталася не та фотографія, яку принесла вона сама. Діти складають розповіді про людей, зображених на фотографії. Особливу увагу слід звернути на те, що в даний момент відчуває ця людина, які можливі причини цих переживань.

«Поводир»

Мета. Розвивати почуття відповідальності за іншу людину, довіри один до одного.

Вправи виконуються в парах.

Спочатку ведучий водить веденого з пов'язкою на очах, відчуваючи почуття керівництва і відповідальності за його безпеку. Потім діти міняються ролями.

«Квітка – семицвітка»

Мета. Сприяти розвитку вміння робити правильний вибір, співпрацювати з однолітками.

Для цієї гри знадобиться квітка-семицвітка, а також червоні та жовті фішки. Кожен, зірвавши квітку, може задумати одне заповітне бажання.

Розповісти про нього можна лише тоді, коли пелюстка облетить «увесь світ». По черзі діти кружляють з пелюстками разом з іншими.

Якщо загадане бажання пов'язане із задоволенням її особистих потреб - дитина одержує жовту фішку, якщо воно має суспільне значення - червону. Зібравши в кінці гри усі фішки, можна визначити рівень морального розвитку групи, але не варто говорити про дітям, оскільки в подальшому вони можуть приховувати свої заповітні бажання, підлагоджуючись під оцінки дорослих.

«Казка»

Мета. Сприяти кращому усвідомленню себе, оцінці своїх кращих якостей.

Дитині пропонується вигадати казку про людину, яку звать так само, як і її, спираючись на значення і звучання імені.

Наприклад, Марина - морська, казка про дівчинку, яка живе у морі.

«Приділи увагу іншому»

Мета. Вчити дітей висловлювати своє позитивне ставлення до інших людей, вчити приділяти і приймати знаки уваги.

Діти стають у коло і по черзі говорять, щось позитивне одному з учасників гри. Знаками уваги можуть відзначитися особистісні якості, зовнішність, манера поведінки тощо. У відповідь дитина говорить: «Дякую, я теж думаю, що я...» (повторює сказане їй, а потім вона підкріплює це ще однією похвалою на свою адресу: «А ще я думаю, що я...»).

«Назви свої сильні сторони»

Мета. Розвивати вміння думати про себе у позитивному плані.

Кожна дитина протягом кількох хвилин має розповісти про свої сильні сторони - про те, що вона любить, цінує й приймає, про те, що дає їй почуття впевненості у собі.

Не обов'язково говорити тільки про позитивні риси характеру. Важливо, щоб дитина говорила прямо, не принижуючи своїх хороших якостей.

«Близнюки»

Мета. Допомогти усвідомити й прийняти індивідуальні особливості власні й особливості інших людей.

Обігрується сюжет, коли всі навколо стали абсолютно однаковими. Однаково мислять, одягаються тощо. Після гри проводиться обговорення, чи сподобалося бути всім однаковими, у чому полягали труднощі.

«Компліменти»

Мета. Допомогти дитині побачити свої позитивні сторони, відчути, що вона приймається й цінується іншими дітьми.

Гра починається зі слів: «Мені подобається в тобі...» Дитина говорить цю фразу усім учасникам гри, дітям і дорослим. Інші учасники також говорять компліменти решті, намагаючись, щоб ці компліменти були різні.

Дидактичні матеріали до формування цінності «Повага»

Конспект заняття для старших дошкільників

«Повага до людей – любов до України»

Мета: Збагачувати уявлення дітей про людські чесноти. Вчити оцінювати вчинки - свої й інших людей, проявляти повагу та любов до рідної країни, дорослих та однолітків. Розширювати уявлення про шанованість і потрібність кожної людини у своїй країні. Формувати вміння відстоювати власні цінності та інтереси і водночас поважати погляди та цінності інших. Розвивати увагу, вміння взаємодіяти з найближчим оточенням. Виховувати толерантність, культуру спілкування;

Матеріал та обладнання: ілюстрації національностей, видатних людей; атрибути національної й державної символіки України; картки мовленнєвого етикету; оповідання Бориса Комара «Груші – дві та одна»; відеозапис про Україну.

Попередня робота:

- бесіда про національності, раси;
- розучування віршів, прислів'я;
- читання творів морально-етичного змісту;

Хід заняття:

- Давайте, дітки, спочатку з вами привітаємося.

Доброго ранку, сонце привітне,

Доброго ранку, небо блакитне,

Доброго ранку, у небі пташки,

Доброго ранку, маленькі дубки.

Я вас вітаю, люблю, пізнаю,

Бо живемо ми в одному краю.

- Молодці дітки! А тепер хочу поділитися з вами однією історією. Пропоную послухати вам її і висловити свою думку.

Одного разу Романка й Оксанка сиділи на лавочці у скверику. Повз них пройшла старенька бабуся. В одній руці вона несла кошик з грушами, іншою спиралася на палицю.

Несподівано старенька спіткнулася об камінець, який лежав на дорозі, і ледь не впала. А кошика не втримала, випустила з рук, груші висипалися.

От біда! - забідкалася бабуся, голосно зітхнувши.

- Відкинула палицею камінець і заходилася збирати грушки. Але їй, старенькій, важко було нахилитися. Та й бачила вона погано: довго мацає навкруги, доки знайде яку-небудь грушку.

Романко підійшов до бабусі і став показувати пальцем де лежать груші.

Ось тут... Ось... Та не там... Ось же... - сердився хлопчик, коли вона— мацала не там, куди він показував.

До них підбігла Оксанка. Але Вона не показувала, де лежать груші, а швидко-швидко позбирала їх у кошик.

Всі? – запитала старенька.

Всі! – дружно відповіли діти.

- Дякую, діточки, за допомогу – І бабуся пригостила дітей грушами

- Це тобі, дівчинко, - старенька дала Оксанці дві величезні, рум'яні груші.

- А це тобі, хлопчику...

-У руках у Романка опинилась одна велика груша.

Діти швидко побігли додому, щоб розповісти все мамі. Мама зраділа, що у неї такі чемні діти. А потім помітила, що в Оксанки дві груші, а у Романка – одна.

- Ти свою другу вже з'їв? - запитала мама.

- Ні, не їв, - відповів хлопчик.

- Бабуся дала Оксанці дві, а мені тільки - одну.

- Чому ж? – не зрозуміла мама.

- Не знаю... Можливо, тому, що Оксанка маленька, або тому, що дівчинка.

- Ні, тут щось не так... - а коли діти в подробицях розповіли про подію, мама все зрозуміла і сказала:

Бабуся могла й зовсім тебе Романку не пригостити.

Чому? – розгубився хлопчик.

Запитання до дітей:

1. Як ви гадаєте, чому мама так сказала?
2. Що можна було зробити, аби бабуся не спіткнулася на дорозі й не розсипала груші?
3. Хто з дітей проявив справжню повагу до інших людей?
4. Шанувати - це проявляти інтерес до людини, поважати її гідність, допомагати в якійсь справі, чимось ділитися, співчувати, захищати, бути уважним і слухняним, вживати «чарівні слова».
5. Як би ви вчинили, коли б груші розсипала молода жінка або дівчинка; - чоловік або хлопчик; іноземець чи українець? Чому? Поважати, робити добро потрібно всім людям незалежно від віку і статі, - раси й національності.

Діти, давайте скажемо один одному якийсь красивий комплімент.

Дидактична гра «Усміхнись і скажи комплімент» Діти сідають у коло й, по черзі торкаючись долоньками одне одного, говорять компліменти, намагаючись передати свою повагу.

Фізхвилинка.

Швидко стали по порядку.

Розпочнем мерщій зарядку.

Руки в боки розвели,

Мов на чайках попливли.

Ліва, права, ліва, права

Роблять руки наші вправи.

Ми веселі козачата

Любим дружно танцювати.
 Не лінуйтеся, присідайте
 І здоров'ячко зміцняйте,
 Ніжками затупотіли,
 На місця тихенько сіли.

Мовленнєва права «Етикет» (На столі розкладені картки, діти беруть по одній і описують ситуацію). Якими словами можна сказати про дану ситуацію, використовуючи - ввічливі слова?

Бесіда «Які люди живуть в Україні» Переглянути відеозапис «Моя країна – Україна» та обговорити з дітьми його зміст.

Запитання до дітей:

Як називається наша держава?

Чим багата наша країна?

Як називають людей, які проживають в Україні?

Які на вашу думку українці?

Люди, яких національностей живуть в Україні?

В Україні живуть люди, які вважають себе українцями. У них різний вік і - стать, національності й раси, серед них є селяни і городяни, але всі вони люблять свою країну й прагнуть жити у мирі та злагоді.

Пограємося з вами в таку гру «Знайди символи України»

Не соромтеся показати іншій людині, що вона вам подобається, що ви раді зустрічі з нею. Для цього використовуйте «чарівні слова», частіше усміхайтесь, допомагайте, навіть тоді, коли людина не бачить цього.

Дидактичні матеріали до формування цінності «Ввічливість»

Слова вітання та прощання

- Доволі часто зовні красива, акуратно одягнена людина поводить себе грубо, непристойно. Така людина нікому не подобається. Навіть її зовнішній вигляд не може змінити думку оточуючих про неї. Всім нам хочеться спілкуватися, бути поруч із людьми добрими, чуйними, ввічливими. Уже по тому, як людина заходить до кімнати, вітається, яким тоном промовляє слова вітання, прощання, вдячності, можна робити висновок про її культуру і вихованість. Існує багато правил культурної поведінки та безліч ввічливих слів.

Сьогодні ми зупинимось на словах вітання і прощання. Ви будете вчитися, як правильно звертатися до людей, висловлювати їм слова вдячності.

Казка «Сини феї Ввічливості».

У феї Ввічливості було троє синів. Перший син прокидався разом зі сходом сонця, будив пташок, і ті своїм співом сповіщали, що настав ранок. Люди вставали, снідали і готувалися до трудового дня. А як сонце висувало росу, на зміну першому братові до діла брався середущий брат. Він працював для ввічливих людей весь день, аж доки сонце не ховалось за обрій. Тоді естафету підхоплював старший син. Він зустрічав перехожих на вечірніх вулицях, дарував приязні слова і усмішки. Матуся гордилася своїми синами, тому що вони дарували радість людям, без них не обходилась жодна чужа людина.

- Хто із вас, діти, здогадався, як звали синів? (Добрий ранок, Добрий день, Добрий вечір)

Вірш.

Сіюдитині в серденько ласку,

Сійся-родися, ніжне «Будь ласка»,

Вдячне «Спасибі», «Вибач» тремтливе,

Слово у серці, як зернятко в ниві.

«Доброго ранку!», «Світлої днини!»

Щедро даруй ти людям, дитино.

- Вітання бувають різні. Але чи то уклін, чи слова вітання, чи лагідна усмішка, спільним в них є те, що привітання означає: «Ти мені — приємна людина. Знай, я тебе поважаю. Я тобі бажаю всього найкращого: здоров'я, миру, радості, щастя». Ось що означають прості слова «Доброго ранку», «Доброго дня», «Ми раді вас вітати». Пам'ятайте, що чарівні слова завжди промовляються з посмішкою.